

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
VI. ÉVFOLYAM 1995. 15. (197.) SZÁM — AUGUSZTUS 5.

ára 350 lej

BENKŐ SAMU

HÁROM PROFESSZOR ÉS A KOLOZSVÁRI MAGYAR EGYETEM MEGŐRZÉSE

Minden igényesebb magyar történelmi kronológia, illetőleg Erdély művelődési múltját az összefoglalás szándékával tárgyaló tanulmány 1945. május 28-hoz érve megemlíti, hogy I. Mihály, Románia királya ezen a napon írja alá azt az 1945:407. sz. törvényt, mely Kolozsvárott négy fakultással magyar előadásnyelvű állami magyar tudományegyetemet létesít (se ínfinteazá). A Bolyai név felvételéről később jelent meg törvényes döntés. A létesítéssel szemben a Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem megszűntetése (ezt eufémisztikusan a Kolozsvári Victor Babes Tudományegyetemmel való egyesítésének nevezték) nem köthető egyetlen naphoz. Hónapokig tartó álnok előkészületek (és több öngyilkosság) után, a két kolozsvári egyetem tanszemélyzetének együttes ülésén, 1959. július 2-án jelentették be hivatalosan, hogy mint önálló intézmény megszűnt az erdélyi nagy matematikusról elnevezett alma mater.

A döntés megdöbbentette még a "legelvhűbb" és szemellenzős világlátásban megcsontosodott erdélyi magyar bolsevistákat is, hiszen maguk is különösen perfidnek találták, hogy a román párt- és államvezetés éppen Leninre hivatkozva jelentette be offenzíváját a Romániában élő magyarság anyanyelvű művelődése ellen. Öreg bolsevikok lamentációját hallgatva, az anyagi szentimentalizmus és az ördögi cinizmus véglelei között egy életen át hanykolódó Bá-

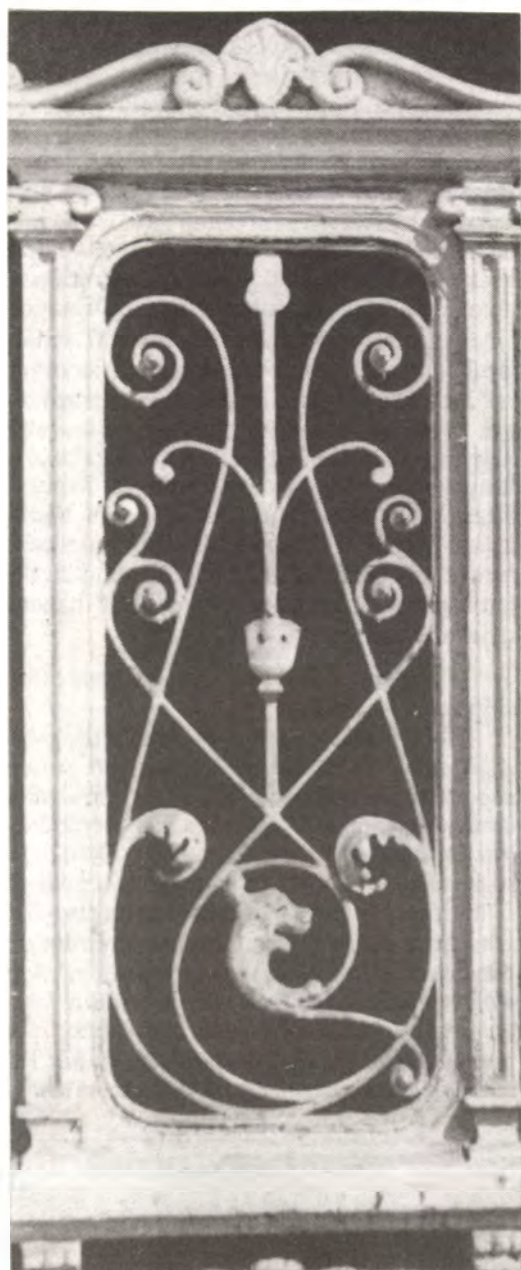
nyai László (költői babérokra áhítozott s közben cselekedeteit hatalomra törő becs-vágy sarkallta) emígyen vigasztalta baráti tanácskozássra összegyűlt társait: "Soha nem lett volna Bolyai Egyetem, ha 1944 koradszén három, családi gondjaiban megkeseredett anya-oroszági férfi csomagol és itt hagyja Erdélyt."

A beszélgetésen jelenlevő Takács Lajos-tól, a Bolyai Tudományegyetem utolsó rektorától hallottam ezt a történetet, és évtizedek óta foglalkoztat a gondolat, hogy a forrásokat kissé megbolygatva, utánajárjak, mi volt Bánai László szavaiban az öngázoló cinizmus és mi a hitelesíthető tény.

Ismeretes, hogy 1940 őszén Teleki Pál miniszterelnöknek személyes gondja volt arra, hogy az újjászervezett kolozsvári magyar egyetem tanszékeire a legkiválóbb tudósok kerüljenek. A kiválasztott professzorok legjobbjai vallották, hogy "Erdély minden odaváló embernek nemzetiségre való tekintet nélkül hazája". Ezeket a szavakat Haynal Imrétől (1892-1979), a híres belgyógyásztól idéztem. Ő egyike a Bánai emlegette három tanárnak és az 1944-45-ös tanévben ő volt az Orvosi kar dékánja. Ebben a tanévben ugyancsak orvosprofesszor volt az egyetem rektora is, Miskolczy Dezső (1894-1978) személyében, a prorektor pedig Buza László (1885-1969) volt, a nemzetközi jog profesz-szora.

A három férfi alkattanilag teljesen elütött egymástól. Buza viaszszárga arcán az érzelmeknek soha egyetlen apró vonása meg nem jelent; karrier-diplomaták hűvös udvarias-ságával érintkezett bármilyen rendű-rangú emberrel. Haynal robbanékony természet volt; elbűvölő társalkodó és hallgatóit magával ragadó előadó, aki az igazságot kemény, ha kellett, goromba szavakkal vágta vitapartnere szemébe. Az ideg-elmegyógyász Miskolczy derűs mosollyal, mindannyiunkban eljövendő betegét látta, s ha végül is — mondjuk neuraszténiánkkal — hozzá kellett fordulnunk, nagy együttérzéssel és finom tapintattal vett kezelésbe.

>>>>> folytatás a 2., 3., 4. oldalon

- Bustya Endre: Szétszaggatott Biblia — darabokra szaggatott ország
- Gaal György: A 110 éves. EMKE
- Sigmond István: Molekulák
- Szócs István: Regétlenített ősvilág
- SERÉNY MÚMIA

OLVASÓINK
FIGYELMÉBE!

A postai lapterjesztő nyilvántartásában a HELIKON katalógus-száma 3012
Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKON-t

15

HÁROM PROFESSZOR...

>>>>> folytatás az 1. oldalról

Amennyire eltért egymástól alkatuk, éppen annyira bizonyultak rokonoknak műveltségben és politikai-világnézeti fel fogásban. Mindhárman a régi magyar gimnázium deákos világában nőttek fel: nem csak tanulták a görögöt és a latint, hanem benső élményként fogadták magukba az antikvitás szellemiségét és hívő keresztényként néztek fel a magasságos égre. Magyarországi tanulmányaikat híres európai egyetemeken, illetőleg neves külföldi mesterek tudományos műhelyeiben egészítették ki. A klasszikus liberalizmus híveinek tartották magukat, s annak főleg Eötvös József képviselte változatát érezték magukhoz közelállónak. Militánsan szembeszegültek a fajelmélettel és az antiszemitizmussal. Segítették az üldözötteket. Humanisták voltak — minden jelző nélkül (a jelzők általában szegényítik ezt a gazdag tartalmú szót).

Az egyetemi tanács eme három vezető tagjának elhatározó szerepe volt a magyar egyetemi oktatás kolozsvári folytonosságának biztosításában.

Családi gondokkal küszködő, megkeseredett szívű férfiak voltak? Igen! Azok voltak. Ennyiben igazza volt Bányai Lászlónak.

Buza László fia 1944 tavaszán öngyilkos lett, néhány nap múlva az édesanyja is követte az önkéntes halálba. — Haynal Imre évek óta külön élt feleségétől, aki 1940-ben nem költözött vele Kolozsvárra és fiával együtt Budapesten maradt. A professzor, noha gyöngéd szála fűzték egy diplomata híresen szép, gyermektelen feleségéhez, hívő katolikus lévén nem gondolt házassága felbontására. Magában őrlődött. — Miskolczy Dezső felesége még a szegedi években szerelmes lett a Nobel-díjas Szent-Györgyi Albertbe és férjhez is ment hozzá magával vive az első házasságából született gyermekeket.

A három magánosan élő professzornak nem volt félteni való családtagja Erdélyben. Amikor Kolozsvár kegyetlen bombázása (1944. június 2.) után minden családjára igyekezett vidékre menekíteni feleségét, gyermekeit, ők közgyűi feladataikba temetkezve igyekeztek feledni egyéni gondjaikat, bajjaikat. Egyre keményebben álltak az idő próbáját. A március 19-i német bevonulás után a tanévnak gyorsan vége lett, a tanárok igyekeztek minél hamarabb levizsgáztatni szétszéledő diákjaikat. Egymást követték a doktoravató szertartások is. Azokban a hetekben, amikor a zsidóknak már sárgacsillagot kellett viselniük, de még nem kezdődött meg gettóba terelésük és elszállításuk a németországi megsemmisítő táborokba, a kolozsvári egyetem rector magnificusa (Miskolczy Dezső), oldalán a karok dékánjaival, a nagy aulában még doktorra fogadta a zsidó származású hallgatóit is. Maga Haynal Imre mesélte el hetvenedik születésnapján, hogy 1944 tavaszán az egyetemi tanács, autonómia védelmében, miként utasította vissza a Sztójay-kormány miniszterelnök-helyettesének, Rátz Jenő vezéreztetésnek "illetéktelen beavatkozását" a rektor-választás ügymenetébe (Miskolczyval szemben a szélsőjobboddallal kacérkodó professzort akart az egyetemre erőltetni), és a "Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium azon »tanácsát«, hogy zsidókat ne avasson doktorra, mint il-

letéktelen és törvénytelen, nem fogadta el, azon indoklással, hogy tanácsra nem szorul".

A németeket mindenben kiszolgáló, 1944. augusztus 29-ig hivatalban lévő Sztójay-kormány hatalomgyakorlása utolsó napjaiban elrendelte Erdély kiürítését. A Lakatos Géza vezéreztetés elnökletével kinevezett új kormány intézkedései vártak magukra. Az államfőtől és az új miniszterelnöktől minden józanon gondolkodó magyar ember a háború gyors befejezését, azonnali fegyverszünet megkötését várta.

1944. szeptember 2-án Inczedy Joksmann Ödön főispán elnökletével Kolozsvár hatóságai, üzemei és társadalmi intézményei értekezletet tartottak "Kolozsvár esetleges tárgyi kiürítéséről". Ezen az Erdélyi Múzeum-Egyesület meghívott képviselői bejelentették, hogy az egyesületi alapszabályok előírása értelmében gyűjteményeiket "sem egészben, sem részben Kolozsvárról elvinni nem szabad". A bejelentésnek példamutató hatása lett a városban. A kiürítéssel szembe helyezkedő hangulatot erősítette Bethlen Bélának a magatartása, akit Lakatos miniszterelnök a "keleti hadművelési terület polgári kormánybiztosának" nevezett ki; neki, mint emlékiratában írja, "a legnagyobb gondot és a legtöbb munkát a hisztérikus menekülési láznak lefékezése jelentette". Az ő tudtával fordultak az erdélyi egyházak és közéleti férfiak levélben Miskolczy Dezső rektorhoz és arra kérték, hogy az egyetem, "az erdélyi magyarság évszázados művelődési élete folytonosságának érdekében, ne mozduljon Kolozsvárról". Az egyetemi tanács szeptember 15-én határozta el, hogy "tekintettel a kolozsvári magyarság minden társadalmi osztályhoz és vallásfelekezethez tartozó képviselőinek kérésére is helyén marad és osztozik az erdélyi magyarság sorsában". A határozatot a rektor táviratilag akarta a miniszter tudomására hozni, de a táviradivital nem vette fel, és ezért azt Teleki Béla vitte fel Budapestre. Teleki visszatérve Kolozsvárra közölte a rektorral, hogy a miniszter helyesli a döntést. Így került sor szeptember 17-én az egyetemi tanév megnyitására. Ennek színhelye a központi épület óvóhelye volt, mivelhogy a szirénák éppen légiveszélyt jeleztek. A megnyitón Miskolczy és Haynal mondott rövid beszédet. Balogh Edgár visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy háromtagú szakszervezeti küldöttség (rajta kívül Jordáky Lajos és Gheorghe Timofi vett benne részt) is felkereste a rektort, aki Buza Lászlóval együtt ígérte meg nekik, hogy maradnak. A kolozsvári szakszervezetek szeptember 18-án írják az egyetemi tanácsnak, hogy "a munkásság örömmel és megnyugvással veszi tudomásul, hogy a helybeli magyar tudományegyetem a fejetlenség és felelőtlenség napjaiban is helyén marad, vállalja azt a hivatást, amellyel az erdélyi magyarságnak és általában Erdély lakosságának tartozik".

Azt az 1944. szeptember 28-án kelt levelet, melyben az új vallás- és közoktatásügyi miniszter kifejti helyeslő véleményét Miskolczyék elhatározásáról, október 2-án olvassák fel a Kolozsváron maradt professzorok értekezletén. Joó Rudolf *A Kolozsvári Magyar Egyetem 1945-ben* (Budapest, 1990.) című kötethez írt Bevezetőjében említést tesz Rakovszky Iván (ő ismételtén István-t ír) miniszternek erről a levéléről. Jegyzetében Joó ezeket írja: "Rakovszky István (így) idézett levelének másolata nincs meg az Országos Levéltárban, szövegét a Curierul című román lap 1944. december 15-én hozta nyilvánosságra." Nos, a levélnek van hiteles magyar szövege. Roska Márton régészprofesszor hagyatékában maradt fenn és megtalálható a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában (Ms. 4547/60). Mivel fontos forrásról van szó, illő, hogy ne csak románból visszafordított néhány mondata álljon a magyar olvasó rendelkezésére, hanem teljes szövege. Íme a levél:

"A magyar királyi vallás- és közoktatásügyi minisztertől.
60923/1944. IV. szám. --- Hiv. sz. 105/1944.
Azokban a váratlanul ránk nehezedett súlyos napokban, amelyek során Erdély magyarságát a határainkon átzúduló ellenség a magyar történelem során immár ki tudja hányadszor életében és vagyonában közvetlenül is fenyegette és az állami intézmények helybenmaradása akár az elrendelt kényszerű kiürítés, akár az egyes intézmények vezetőinek és tagjainak kishitúsége és erkölcsi erőtlensége következtében igen sokhelyütt lehetlenné vált, a Báthori István által alapított és a múlt században újonnan szervezett m. kir. Ferenc József tudományegyetem Tanácsa, a tanács

Az egyetem központi épületének nyugati szárnya a piarista templommal és a Mária-oszloppal

Az egyetem központi épületének homlokzata

és a tanári kar egyes tagjainak határozottsága, nemzeti érzése és töretlen erkölcsi bátorsága következtében mind mai napig székhelyén maradván példát mutatott összes állami intézményeinknek a kötelességteljesítés mikéntjére. Ezért a helytállásért a tek. Tanács útján az egyetem összes ottmaradt tanárainak, tisztviselőinek és egyéb alkalmazottjainak elismerésemet és köszönetemet fejezem ki.

Értesítem egyúttal a tek. Tanácsot, hogy folyó évi szeptember hó 15-én tartott harmadik rendes üléséből hozott azt a határozatát, mely szerint működését az esetleg elrendelendő katonai kiűrés után, sőt az ellenséges megszállás alatt is törvény által megszabott székhelyén folytathatni jóváhagyólag tudomásul veszem. A tek. Tanácsnak ezt a határozatát mint a magyar tudományosság és Erdély magyar egyetemére nézve kötelező nemzeti ellenállás által sugallt állásfoglalásként tekintem és ebben az elhatározásában a tek. Tanácsot minden rendelkezésemre álló anyagi és erkölcsi támogatásban kívánom és fogom részesíteni.

Hivatkozással folyó évi szeptember hó 25-én kelt 105. számú felterjesztésére, a fentiek alapján értesítem tehát a tek. Tanácsot, hogy a kolozsvári m. kir. Ferenc József-Tudományegyetem egyedül illetékes hatóságaként az egyetem székhelyén maradó Tanácsot fogom tekinteni.

Budapest, 1944. évi szeptember hó 28.

Dr. Rakovszky István s. k.

A m. kir. Ferenc József-Tudományegyetem tekintetes Tanácsának, Kolozsvár"

Az értekezlet nagy örömmel vette tudomásul a miniszter levelének tartalmát és jegyzőkönyvben rögzítette a következőket: "Az ittmaradt professzorok kezdettől fogva tisztában voltak azzal, hogy kolozsvári tanácsuk elfoglalásával az erdélyi magyar sorsközösség tagjaivá váltak. Hogy a kolozsvári katedra nemcsak állást, rangot és fizetést jelent, hanem a helytállás kötelezettségét is. Azt, hogy a magyarság szellemi és erkölcsi értékeinek méltó képviselői legyenek s teljes erővel vegyenek részt abban a munkában, mely Erdély szellemi életének terén az egyetemes magyarság érdekében századok óta folyik. A miniszter rendelete megerősítette az ittmaradtakat abban a szilárd elhatározásukban, hogy minden körülmények között teljesíteni fogják az Erdély magyar egyetemét terhelő kötelezettségeket.

Tudomásul veszi az értekezlet a Tanácsnak azt a határozatát, hogy az egyetem abban a keretben, amelyben ezt az ittlévő professzorok száma lehetővé teszi tovább működik, s működését még netalán ellenséges katonai megszállás esetén is tovább folytatja. Az értekezlet megállapítja, hogy megszállás esetén az idegen katonai hatósággal szemben egyedül a rektorból, prorektorból, a dékánokból és prodékánokból álló tanács az egyetem képviselője és érdekeinek biztosítására hivatott szerv. A Tanács vezetése alatt az ittmaradt tanárok és egyéb alkalmazottak az erdélyi magyarság körében várják meg azt az időt, míg Erdély és Kolozsvár sorsa a nemzetközi jog szabályai szerint jogérvényes megoldást nyer."

Támadt is később bonyodalom a levél bukaresti közzététele után. Nem kevesebbet állított ugyanis a román sajtó, mint azt, amivel a román politikusok szédítették a szovjet katonai vezetést: Erdély városaiban azért van oly sok civil férfi, mert a Horthy-rendszer partizánharcra hagyta vissza őket. Lám a kolozsvári magyar egyetem is miniszteri utasításra "nemzeti ellenállási célból" egyenesen "A Horthy-kormányzat megbízásából maradt Kolozsváron". A későbbiekben még visszatérünk rá, hogy az egyetemi tanács, Buza László szövegezésében miképpen próbálta megmagyarázni, hogy itt szó sincs fegyveres ellenállásról, hanem náciellenes patriotá magatartásról.

Kolozsváron, 1944. október 11-én, a szovjet hadsereg bevonulásakor Miskolczy Dezső, Buza László és Haynal Imre mellett a következő profeszorok voltak a városban: Balogh Ernő, Bíró Vencel, György Lajos, Kristóf György, Lazar Livius, Rajthy Tivadar, Roska Márton, Szabó T. Attila, Sulica Szilárd, Várkonyi Hildebrand és Zolna Béla. Az itt maradtak sorsában osztozott Vinczi Károly egyetemi tanácsos, tanácsjegyző is, aki kitűnően vezetett jegyzőkönyvekben öröközte meg az egyetem fennmaradása érdekében tett erőfeszítéseket. — Az említett napon a közhatalom gyakorlását a városban a megszálló szovjet haderő parancsnoka vette át. Három nap múlva a nagyszebeni román egyetemrektora és tanácsa is megérkezett Kolozsvárra, ok 14-én kora reggel egy román csendőrtiszt útján Miskolczy Dezső rektort

az egyetemre hívták. "Itt megjelenve — olvassuk a korabeli hivatalos beszámolóban — a nagyszebeni egyetem rektora hosszabb román nyelvű beszédet intézett hozzám, s felszólította a központi épület kulcsainak átadására. Ugyanakkor egy román nyelvű jegyzőkönyv is vététt fel, melyről utólag kiderült, hogy annak szövege nem fedi teljesen a nagyszebeni rektor előszóval tett kijelentéseit, miért is a magyar egyetem rektora másnap a jegyzőkönyvet érvénytelennek jelentette ki, s ezt a nyilatkozatát a nagyszebeni tanács egyik akkor még Kolozsvárt tartózkodó tagjának átadta." Másnap Miskolczy rektor éppen barátja, Haynal Imre professzori szobájában tartózkodott, amikor két helybeli orvos kíséretében megjelent ott Coriolan Tătaru szebeni professzor és a belgyógyászati klinika azonnali átadását kérte. Haynal a kérés teljesítését megtagadta. Erre "Tătaru Coriolan dr. úr kijelentette, hogy egyoldalú jegyzőkönyvet fognak a klinika átvételéről felvenni s Telia Livius dr.-t bízta meg a klinika vezetésével további intézkedéssig". Haynal professzor is egyoldalú jegyzőkönyvet vett fel a történekről, s azt "mint tanú" aláírta Miskolczy Dezső is.

Valószínűleg ott helyben született meg az a levél, amelynek eredeti gépírást fogalmazványát Haynal Imre sajátkezű kiegészítésével a budapesti Semmelweis Orvostörténeti Múzeum levéltárában, Haynal Imre hagyatékában őrzik. A levél érdekessége, hogy Miskolczy gépírást fogalmazványában a harmadik bekezdést — ezt kövőbb betűkkel közöljük — Haynal tintával ékelte be. Az önértékében mélyen megsértett két tudós a szovjet városparancsnok sürgős intézkedését kéri az alábbi szövegezésben:

Az orosz katonai parancsnokságnak

Kolozsvár

Alulírott, a kolozsvári magyar egyetem ezidei rektora, az egyetemi tanács nevében tisztelettel kérem, hogy a magyar egyetem továbbműködését engedélyezni szíveskedjék.

Erdély lakosságának csaknem fele, Dél-Erdélyt is beleszámítva magyar, Kolozsvár városának túlnyomó többsége magyar, s ezért méltányos, hogy Erdély magyarságának továbbra is magyar egyeteme legyen. Reméljük, hogy a túlzó nacionalizmus folytán kb. másfél évszázad óta a magyar és román nép közt fennálló ellentét demokratikus légkörben meg fog szűnni, s ennek elérésére magyar egyetemnek a román mellett való továbbműködése igen alkalmas első lépés.

Erdély magyar társadalma egyöntetűen kérte egyetemünk tanácsát, hogy helyét ne hagyja el s a magyar munkásság külön kifejezte ezirányú kívánságát, a tanácsnak ilyen elhatározása után, a másolatban mellékelt átiratban elismerését fejezte ki. [Arról az 1944. szeptember 18-án kelt, általunk is emlegetett levélről van szó, melyben a kolozsvári szakszervezetek megköszönik, hogy az egyetem "az egész társadalom számára példát adott". — B. S.]

Sürgős intézkedést kérünk, mivel a tegnapi nap folyamán a Nagyszebenből érkező román egyetemi kiküldöttek az egyetemet máris birtokukba vették. Kedvező döntést s annak a román katonai, rendőri és egyetemi hatóságokkal való közlését frásban kérve, maradunk kiváló tisztelettel

Kolozsvár, 1944. okt. 15.

az egyetem tanácsa nevében
Miskolczy Dezső
e. i. rector"

>>>>> folytatás a 4. oldalon

Haynal Imre

>>>>> folytatás a 3. oldalról

A szovjet katonai hatóság gyorsan intézkedett, annyira, hogy utasítására még a fenti levél megírása napján a szebeni professzoroknak és a többi román hivatalos személynek el kellett hagyniuk Kolozsvár területét. Ugyanakkor a parancsnok felszólította a magyar tudományegyetemet munkája folytatására. Számbavéve a személyi állományt az egyetemi tanács sajnálattal állapította meg, hogy kevés professzor maradt a városban. Kifejezte reményét, hogy a nemesen gondolkodó tanárok a szétszóratásból hamarosan visszatérnek katedráikra. Azt azonban a tanács 1944. november 11-i ülésén kimondta, hogy "a visszatérni szándékozó professzornak meg kell önmagát vizsgálni, 1) vajjon megelőző politikai ténykedése és életfelfogása lehetővé teszi-e, hogy annak az egyetemnek a professzoraként szolgáljon, melynek működését a nemzetiségek egyenjogúságának elvét valló demokratikus felfogás tette lehetővé, 2) hogy érez-e Erdéllyel és az erdélyi magyarsággal olyan lelki közösséget, hogy értük zugolódás nélkül tud hozni szükség esetén áldozatokat". — Ugyanakkor a tanács nyomatékosan hangsúlyozta, hogy meggyőződése szerint Erdélyben szükség van román tannyelvű egyetemre is. Nem volna megoldás a magyar egyetemen néhány román nyelvű, vagy a román egyetemen néhány magyar nyelvű tanszék felállítása, mert ez nem számol az ifjúság érdekeivel s nem tesz eleget a nemzeti egyenjogúság követelményeinek. Ennek az állásfoglalásnak a szellemében fogadta vissza a tanács a hazatérő tanárokat és kezdeményezett megbeszélést a szebeni egyetem tanárainak demokrata csoportjával.

1944. december 1-én megkezdődtek az egyetemi előadások. Három hét alatt a hallgatók száma 628-ra emelkedett.

Közben sajtóbotrány zavarta meg a lassan normalizálódó egyetemi életet. December 15-én a bukaresti *Curierul* című napilap lekötölte a fennebb teljes terjedelmében idézett Rakovszky-féle miniszeri leíratot és úgy kommentálta, hogy az egyetem a Hor-

thy-kormányzat megbízásából maradt Kolozsváron és annak titkos utasításai szellemében működik. Az észak-erdélyi Legfőbb Tanácsadó Testület felszólítására Kolozs megye főispánja bizottságot rendelt ki a *Curier* hasábjain megjelent állítások kivizsgálására. A Bukarestből indult támadásra szélsőbalról kolozsvári magyarok még rádupláztak: az egyetem demokratizálását sürgették és új professzorok kinevezését javasolták. Az ultimátumszerű felszólításoknak alig rejtett célja az volt, hogy egy felhívott új tanári karral az egyetem kormányzását kivegyék a nagytekintélyű tudósok kezéből és az egyetemi autonómia felfüggesztésével a sajátosan értelmezett demokrácia (előlegezett pártidiktatúra) szellemét juttassák uralomra. A "nemzeti ellenállás" kifejezést magyarázva, az egyetemi tanács azzal érvelt, hogy a március 19-i német megszállás után ez egyértelműen a náci terrorral való szembe- szegülést, az ember szabadságjogainak a védelmét jelentette.

A *Curier* rágalmaival ilyenekkel tetézték: Buza nem "felszabadítónak", hanem "megszállónak" nevezi a hős szovjet katonát, Haynal politikailag megbízhatatlan tanársegédet tűr meg maga mellett, Miskolczy felsőházi tag volt (ti. hivatalból) és levitézlett arisztokratákkal barátkozik. Az alpári gyanúsításokkal a megtámadottak nem szálltak vitába, de ahol elvi kérdéssről esett szó, ott igenis érveltek. Buza László rendkívül udvarias hangon, de igen kategorikusan oktatva ki a nagyhan-

Buza László

gú újságírókat, hogy a nemzetközi jog nem ismeri a "felszabadítás" fogalmát, minthogy az érzelmi kategória. Az egyetem közjogi helyzetét, illetőleg azokat a közhatalmi viszonyokat, amelyek közt az egyetem működik, a jogtudós fogalomkészletével írta körül: "Kolozsvár 1944. október 11-én a Vörös Hadsereg megszállása alá került s a közhatalom gyakorlását a megszálló haderő parancsnoka vette át. Az egyetem a megszálló haderő erre illetékes parancsnokának engedélye alapján folytatta tovább működését, s autonómiája alapján azonnal megtette mindazokat az intézkedéseket, melyeket az

Miskolczy Dezső

új helyzet szükségessé tett. Az egyetemi tanács jól tudja, hogy a katonai parancsnok minden konkrét ügyre vonatkozólag nem gyakorolhatja közvetlenül a közhatalmat, intézkedéseiben minden külön rendelet vagy felhívás nélkül a katonai parancsnok által kifejezésre juttatott általános normákhoz alkalmazkodott. Az analogia juris alapulvételével is a leggondosabban figyelemmel volt a hatályukat veszített régi s hatályba lépett új jogszabályokra."

Egy eljövendő, teljességre törekvő forráskiadvány, mely nemcsak szemelget a fennmaradt iratokból, hanem egybegyűjti valamennyit, lehetővé teszi a tanácsi jegyzőkönyvek és különböző memorandumok stíluskritikai vizsgálatát is. Egy ilyen elemzés számbaveheti a Buza László észjárására utaló érvek sokaságát, melyek egytől egyig azt a célt szolgálták, hogy bizonyítsák és biztosítsák a kolozsvári magyar egyetemi oktatás jogfolytonosságát.

A román félnek az érdeke diametriálisan más volt. Még a legmegértőbbek is — akik nem vitatták az erdélyi magyarság jogát arra, hogy legyen saját egyeteme — a békeszerződés megkötésére készülve azt kívánták demonstrálni, hogy a román állam megajándékozta az erdélyi magyarságot egy újonnan alapított egyetemmel.

A három professzor vezető-irányító szerepe a kolozsvári egyetemen akkor ért véget, amikor a román király alapító okirata nyomán a román nemzetnevelésügyi miniszter ideiglenes bizottságot nevezett ki az egyetem ügyei vezetésére. A rektor hatáskörébe tartozó teendők ellátásával megbízott Csögör Lajos, Nagy Géza és Venczel József személyében — szerencsés választással — két olyan igaz embert vett maga mellé, akikkel biztosította a visszavonuló — Miskolczy — Buza — Haynal — triumvirátus szellemiségének továbbélését. Sok mindenre rávilágít, hogy Csögör Lajos beköszöntő beszédét 1945. június 30-án ezzel a két mondattal fejezte be: "Éljenek a kolozsvári magyar tudományegyetem kitartásban hűséges professzorai! Éljen a kolozsvári magyar tudományegyetem!"

LÁSZLÓFFY CSABA RÉGIMÓDI IDŐJÁRÁSJELENTÉS

Szabó Magdának

Gubbasztva bár, széken, bárszéken,
végeképp legyűrt dűhrohamok után,
kuncogjatok csak gúnyosan, gonoszul,
hogy feledékenység lapályán, pihentető
nyoszolyán sem nyughat a dombok felől érkező
s néz fáradhatatlanul a mohos arcú
kőbe veszők után — pedig hát harmonikusan
és csendesen telnek ezen izzási órák.
Sehol a kifosztottak gyanakodása,
az álmaikat felelt és újabbkori földönfutóké,
kiket nemcsak a vár nélküli pusztaság föld,
de sarcolt tatár, török, vallon zsoldos,
és maga a király és maga a párttitkár!

Megszűnt a hadihelyzet. Sehol egy billentyűkön
keresztül száguldó csikós (honnan mégis
ez a lehangolt zongora-hangulat?). A történelem
hátsó traktusából ki tudná előcsalni a daliás
uradalmak nagyérdemű férfait s a habos kórisfa-
hálószerében, mahagóni ebédlokhöz pihegő,

pipéskedő hölgyeket, akárha rég kiszáradt
bűvökhelyeikről a mocsarak gázlómadarait?
Dágoányos korok s vidékek ellen kevés a hit.

A mórak és a bizánciak közt valahol
egy szenvedélytől lerántott, balsorsra
feltekintő, karikás ostor csattogásától
viduló, de szűnet nélkül önostorozó
népet keresek, kit haldokló nemzetségek
tömegéből föl-földob olykor kő gyanánt
az önkívület.

"Ha egyszer nem leszünk,
oszd szét a tárgyainkat!" — mondta anyád;
anyám. Oszd szét magad végeképpen, mielőtt
tengerfenék-múltadat fel nem tölti a butik-
áru, amíg el nem múlik fejed fölül a megtartó
veszély: a babonás békét világra bűvölő
bábaasszonyoké, a szálkás szavú, szakállú,
testvérháborút hozó prédikátoroké.
Addig hát keresztül-kasul sárréti szirének
gyomos földjén, ősemlys-csontokat és szarkofágot
rejtő alföldi homokháza, keresztül-kasul
egymás életén!
1994. VII. 16.

ÚJ KÖNYVSOROZAT — ELSŐ KÖTETÉRŐL

A *Minerva Művelődési Egyesület* és a *Szabadság* napilap kiadója új könyvsorozatot indít "Minerva Könyvek" megjelöléssel. Az induló kiadványsor első kötete Teleki Éva önéletrajzi jellegű írásait tartalmazó *Tölgy és repkény*. Könyvét fiainak ajánlja, azzal a szándékkal, hogy megismertesse velük, honnan indult, hogyan alakul édesanyjuk élete a huszadik század talán legnehezebb évtizedeiben. Ha csupán fiait érdekelné, akár el is mesélhette volna nekik — így leírva azonban maradandóbb és egy olyan sors, egy olyan élet képeit villantja fel, amely mindannyiunkat érdekelhet. Azokat, akik így vagy úgy átéltek a háborút, majd a háborút követő "békés", sőt "békeharcos" évtizedeket, de talán még inkább azokat, akik csak hallomásból, gyér olvasmányaikból értesülhettek egy történelmi korszak tájainkon dúló lélekmérgezéséről, cinizmusáról és pusztításairól, a sivár körülmények között is megnyilvánuló emberségről — és nem értik az egészet.

Teleki Éva a zsidó kastély utolsó urának-tulajdonosának, Széki gróf Teleki Bélának a lánya. Azon erdélyi arisztokraták egyike, akire tisztelettel emlékezünk, hiszen döntő része volt abban (és ez nem a lánya könyvéből derül ki), hogy 1944 őszén Kolozsvár nem vált hadszínterré, és aki közéleti munkásságával egyértelműen népe felemelkedését kívánta szolgálni és szolgálta, hasonló munkát folytatva — a lehetőségekhez képest — az emigrációban is.

Teleki Éva tehát arisztokrata lány, grófkisasszony. Erdély egyik legpatinásabb főnemesi családjának a gyermeke.

Nem valamiféle összefüggő önéletrajzot ír, születésétől napjainkig. Könyvében mozaik-szerűen rajzolódik ki, áll össze élete. Eseményekből, személyek kapcsán elmondott történetekből, a gyermekkor már-már mesevilágba illő emlékeiből áll össze a könyv, amelynek szerzője — amint az utószó szerzője, Tibori Szabó Zoltán is elmondja — nem íróember, nem is próbál írói pózban tetszelegni. Történeteket mesél, emlékeket elevenít fel, közvetlen előadómódban, és jól teszi, mert könyve így őszintebb képét nyújtja családjának, a családi

fészeknek, amelyik útnak indította — és a kornak, amelyben élt.

Amit gyermekkoráról, neveltetéséről, szüleiről, otthonáról mond, abból egy puritán szigorral, mégis nagy szeretetben, mélységes keresztény hitben nevelt leánykát ismerünk meg, egy olyan grófkisasszonyt, akinél sokkal inkább elkényeztetettek megannyi kispolgár- és polgárgyereket, aki mélységesen respektálta a kastély személyzetét, egyáltalán mindenkit tisztelt, még a gyermekkorában megpillantott félnótás tolvajt is "tolvaj bácsi"-nak nevezte, így emlegeti. Ennek a puritán nevelésnek a jótékony hatása a serdülőkor küszöbére, majd a serdülőkorba jutott leányka életében mutatkozik meg. A gazdag főúri család gyermeke ugyanis a háborút követő évtizedben már szinte nyomorgó szegénységben végzi a középiskolát. Sorsát felháborodás, panasz nélkül fogadja el, vállalja. Akkor sem panaszkodik, nem félkezik, amikor a középiskola elvégzése után "osztályharcos" évek vesszőfutásáról számol be. Már a középiskolában többlet adott osztálytársainak-környezetének, mint amennyit elfogadott tőlük: lelkierőt, szeretetet sugárzott mindenhol, ahol megfordult. Látszatra férjhezmenetele sem volt álomházasság. Ha családi élete mégis boldoggá alakult — ez egyedül az ő érdeme. Minderről — természetesen — csak igen szemérmesen, a sorok között vall.

A diktatúra utolsó évtizedében még ki is engedik Nyugatra, hogy édesapjával találkozzék. Akár kint is maradhatott volna. Eszébe sem jutott. Pedig egy alkalommal román férjével is utazhatott.

Talán ne meséljük el a könyvet.

Érdekes: bennem, abban az olvasóban, akinél nem adatott meg, hogy közelebből ismerjem (ittthon maradt) arisztokratáinkat, egy kivétellel, ennek az egynek az alakját idézi ez a könyv, pedig szó sincsen róla a Teleki Éva írásában. A marosvécsi "nagyúr", a fejedelmi sarj, báró Kemény János (énnekem már csak "János bácsi") jutott eszembe, az ő alakja sejlett fel Teleki Éva sorai mögül. Azé a Kemény Jánosé, aki, minekutána mindenéből kiforgatták és

anélkül, hogy Marosvásárhelyen (kényszer-lakhelyén) még csak valamire való, képzettségének és képességeinek megfelelő munkát kaphatott volna — hajnalonként nyakkendősen, szépen kitisztított cipőben, sötét ruhában indult el a városszéli téglavetők közé, ott átöltözött, alkonyatig vetette a téglát és estefelé megmosakodott, hogy makulátlan fehér ingben-nyakkendősen, szinte ünneplőben — hazasétálhasson. Így tartotta el családját jóideig, zokszó nélkül, miközben akár ki is települhetett volna felesége gazdag családjához — Skóciába.

Egyfajta szubjektív emlékirat a Teleki Éva könyve. Olyannyira szubjektív, hogy nem tördik az olvasó esetleges igényével bizonyos történelmi fordulatok — események részletesebb leírása, elemzése iránt. A történelmi eseményekről véleményt se mond. Mindössze feljegyz, tudomásul veszi. Őt csak az érdekli, azt írja le, ami mélyebben a lelkébe vésődött élete folyamán. Kedves és fájó emlékeit idézi bölcs derűvel. Ami könyvében talán a legrokkonszenvesebb, noha életében sok rosszindulattal-gyűlölettel találkozott, nyoma sincs benne haragnak-bosszúnak nemcsak emberek, de politikai mozgalmak iránt se. A nemzetiségi-faji gyűlöletet sem ismeri. Amit nem ért az emberek viselkedésében, vagy amivel nem ért egyet, azt egyszerűen, valami nagyon mélyről fakadó bölcsességgel tudomásul veszi.

Az induló *Minerva Könyvek* sorozat első kötete hát a Teleki Éváé. A tényirodalom igényével induló kiadványsor, második könyve a Gál Máriaé lesz, "D. O." címen, a kényszerlakhelyre telepítettekről szól majd. Ezt Herédi Gusztáv munkája követi.

A romániai magyar, az erdélyi irodalom, egyáltalán prózánk egyik legszebb, legidőtállóbb hagyománya a tényirodalom. Akár emlékirat — akár más műfajok köntösében jelentkezik is. Ezt a hagyományt kívánja ápolni az új könyvsorozat. Nem önmagáért a tényirodalomért, hanem azért, amit ez a fajta írás szolgál: közelebbi vagy távolabbi múltunk jobb megismerését, megértését. Tanulságul — a jövőre. Egy emlékirat, egy könyv lehet ugyan szubjektív, elfogult, a valóságban történeteket egyoldalúan beállítva akár torzító is — de a könyvek sorából már kiviláglik a tárgyilagos történelmi igazság egy korszakról ("amit nem érthet, ki nem élte meg") — magunkról.

FODOR SÁNDOR

SZÓCS ISTVÁN

REGÉTLENÍTETT ŐSVILÁG

Hová lett a tarka szivárvány az égről?

Amint a történelmet elkezdjük újraértelmezni pszichológus, közgazdász, a nyelvész, a szertefoszló regék, mondák aranyos ködkáprázatából prózai, köznap, "praktikai" ügyek bontakoznak elő. Pár évtizeddel ezelőtt a toronyról értekeztem, mint a romantika jelképéről, hogy a torony nem a "magasbatorés" (és az emelkedettség kényszerű magánya) miatt olyan, amilyen; hanem magasított harcálláspont, vagy erősített védelmi állás, amely biztonságot nyújt a le-rohanás ellen, s ilyenformán vált belőle biztonságosabb szálláshely, majd hol raktár, hol börtön, hol jelzőberendezések állványzata. És hogy egy lovagváron mindaz, amit a mai turista oly romantikusnak talál, — a vastag falak, erkélyek, zegzugok, rések, kazamaták, ki-beszögellések —, annak idején maximálisan praktikus megfontolásokból keletkezett; holott úgy vélné az ember, éppen a *praktikus* az, ami a *romantikus* ellentéte.

Kemény Ferenc még tovább hatol visszafelé az időbe, a történelem kezdeteinek előterébe; a romantika jelképei mögött még "prózaibb" praktikumokat látat meg az egyre inkább elanyátlanodónak tűnő "ábrándkereső" romantikussal; a tornyok gabonasilók; a bazilikák gabonabörzék; a kapurőző oroszlánok a gabonarakárok fosztogatóit riogatták; a büszke címersasok a mezei pockok rajait gyérítették a gabonaföldeken. Anyagi és szellemi értékrendünk minden fontosabb eleme vissza vezethető a kőkorszakban meginduló nemzetközi gabonakereskedelmre, sőt, az emberiség nagyobb része csak akkor sajátította volna el a fejlett, tagolt beszéd tudományát is.

Kemény Ferenc nyomán hivatkoztunk előző számunkban John Allegro angol tudósra, aki úgy általánosságban az árja és a sémi nyelveket a mezopotámiai szumír nyelv leszármazottainak tartja. Maga Kemény Ferenc viszont az árja és sémi-hámi nyelvcsalád mellett (a nemrég még uraltájának emlegetett) "töröktatár" és "finnugor nyelvekben" is az előbbiekkal közös szubsztátumot ismer fel, egy eurázsiai ősnylevet, amelyet a gabonakereskedelem "reklámszövegei" közvetítettek két és fél kontinensnek s e nyelv pidzsinizációjából született a térség minden nyelve. (Legközelebb majd szembenézünk azzal az állítással, hogy e nyelv — a magyar. Vagyis "magyarisch", megkülönböztetendő az "ungarisch"-tól. A mítosz nem más, mint mozgásba helyezett szimbólum, mondta valaha (a múlt század első felében) Nork, a modern hermeneutika mélységesen elhallgatott nagy megalapítója.

Robert Graves szerint a szimbólum gyakran félreértések, vagy naiv magyarázatok által "jön mozgásba": egy ábrázolás, egy jelkép népies megmagyarázásából. Például a kígyó, amely lehet a végtelenség, a titokzatos, az Alvilág jelképe, ennél fogva minden bűbájosság, így majdan a gyógyítás is... Két kígyó közül az egyik mindég a sötétség, a másik a hideg. Apolló napisten már bölcsőjében megfojtott két kígyót: mivel a felkelő nap végez a sötétlét és hideggel. A pszichanalitikusok szerint természetesen a sokféle kígyó sokféle szexualitásnak a jelképe. Kemény Ferenc szerint a kígyó a földműves, a

gabonatermelő szövetségese; a "boszorkány" kígyójának a feladata, hogy a kártékony egerekre vadásszon. (Nagy kár, hogy Kemény Ferenc még nem foglalkozott azzal a körülménnyel, hogy léteztek kígyóimádó és kígyó-gyűlölő kultúrák. Például a sémiták legendáiban a kígyó mindég az ellenséges erők képviselője; — így jön át a kereszténységbe is — állítólagos féltestvéreiknél, a hamitáknál viszont ma is kimutatható a kígyótisztelet. Talán azért, mert a sémiták eredetileg pásztornépek voltak?)

Graves *ikonotropiának* nevezi azt a jelenséget, amikor egy nem értett képből legenda keletkezik. Kemény Ferenc módszere fordított: félig tréfásan talán mag-redukciónak

nevezhetném, mert minden nem értett mítosz mögött megkeresi a magot, — gabonaszemet — ábrázoló vagy kifejező alapelemet.

Mint említettem, módszerének szemléltető példája a Hunyadiak címerének magyarázata. Egy holló gyűrűt tart a csőrben. A rege szerint Hunyadi János nagyapja gyermekkorában észrevette, hogy egy holló el akarja lopni a gyűrűt, amit anyja a királytól kapott és nyíllal lelőtte.

Évtizedekkel könyve megjelenése előtt, Kemény már említi egy levelében, hogy az a holló eredetileg nem is gyűrűt tarthatott a csőrében, hanem egy cipőcskát, vagyis zsömlyét; fel lehetne úgyis fogni ezt a címet, mint egy sütőde cégtábláját. Új könyvében azonban mélyebbre, messzibbre nyúl.

A holló, mint ajándékot, táplálékot hozó madár, régi jelkép: Kemény hivatkozik az Őszövetségből a Királyok I. könyvére, ahol olvasható, hogy az Úr közli Éliás prófétával: igyék a patak vizéből, táplálékot pedig a holló fog vinni neki... 1200 évvel későbből Remete szent Pálról mondják, hogy a pusztaságban hollók táplálták. A hajdani pesti pálosok templomának bejárata fölött a rend védőszentjét ábrázoló domborművön cipőcskával érkező hollók szobrai voltak láthatók. Kitészik ebből is, mondja Kemény, hogy itten ősrégi legendáról van szó, egy mesei értelmezésről, amely egy hajdankori gabonakereskedői cégtáblát akart megmagyarázni.

Csak hogy, folytatja, a Hunyadiaknak és jónéhány más nemesi családnak a címerében a holló nem cipőcskát, hanem gyűrűt tart a kezében. Ennek a magyarázata az, hogy a gabonakereskedelemben az arany, mint az "aranyló gabona" jelképe és ellenértéke, korán az érték jelképévé váltott, a korai bronzkor kezdete óta. Mielőtt azonban pénzürméket kezdtek volna verni belőle, aranykarikákat sodortak — gyűrűket, karpereceket — s ilyen alakban teaurizálták. Később, a kereskedelem differenciálódásával egyes kereskedők már nemcsak nyersanyagokkal és termékekkel, hanem magával az arannyal is kereskedtek. Vagyis: csakis pénzürgyletekkel foglalkoztak s így az arany-zsemlyecske a holló csőrében aranygyűrűvé változott; ez lett a pénzemberek jellegzetes céhjelvénye.

A pénzemberek ősrégi céhjelvénye a középkor végén hirtelen nemesi címerként

bukkan fel — méghozzá Magyarországon és Lengyelországban — s ez csattanós bizonyítéka Kemény szerint annak, hogy a történelem előtti időktől kezdve folyamatosan éltek a *noblesse d'or* (pénzarisztokrácia) tradíciói. Minden történelmi korszaknak megvoltak a maga Rotschildjai és Torloniái, és sokszor fontosabb tényezői voltak a világtörténelemnek, mint ahogy az a tankönyvekből elötlőnk, mivel e könyvek főleg csak a fejedelmek és a *noblesse d'épée* (a kard nemesi) nevéhez fűződő hőstettekről regélnek. Éppen a Hunyadi nemzetség hirtelen fel-emelkedésének története bizonyítja, milyen nagy jelentősége volt a *noblesse d'ornak* a dicsőségvágyó uralkodók számára, és hogy ez utóbbi, a kard nemeseivel vetélkedvén, mint igyekezett saját származását is mondákkal bearanyozni. Zsigmond, a király, a császár, hatalmi tervei és költséges életvitele miatt állandóan pénzzsűkében volt. Mint köztudomású, tartományokat, városokat zálogosított el mindegyre készpénzért. Azoknak a neveit, akik e pénzeket megszerezték számára, a könyvek nem tüntetik fel. Kemény, írja, noha konkrét adatokkal nem bizonyítható, meg van győződve, hogy már a Hunyadi János nagyapja, majd apja és ő is "pénzürgyletekkel" foglalkozott; csakis így válhatott az ország leggazdagabb földesurává. V. László uralkodása idején is Hunyadi János volt a királyi jövedelmek adminisztrátora, ami ugyancsak arra vall, hogy pénzügyi szakem-

ber volt. Hogy mi igaz a királyi családokkal való rokonságokból, törvénytelen ágakon, ma már ki nem bogozzható; mindenesetre ez a legendaképzés úgyis felfogható, mint a *noblesse d'or* törekvése, hogy minél szorosabban a *noblesse d'épée*-hez kapcsolja magát.

Kemény gondolatmenetéről, akár igazat adunk neki, akár nem, valóban elmondható, hogy következetes, másrészt nagyon jellegzetes a hiperkritikus gondolkodásmódra. Arra, amely a *Romantikum* mögött mindig megtalálja azt a *Praktikumot*, amelyik életre hívta.

Azonban... akármennyire legyűgözve olvassa az ember a fejtegetéseit, mindegyre kitor belőle az ellenkezés, és ez nem a romantikus lélek bosszúja a szétfoszlott illúziókért.

Hogy az emberiség "Tulajdonképpen" nyelvi fejlődése csak a tömeges gabonatermeléssel bontakozott volna ki, s az ezt követő világkereskedelem vitte kiteljesedésre, erősen vitathatónak tűnik. Hiszen a szóbanforgó jelenség legjobb esetben is mintegy tizenegy, tizenkétezer éve alakult ki, az emberré válás azonban több tízezer évvel azelőtt végbement. (Ahhoz a véleményhez csatlakozom, amely az emberré válást a tűz használatával jelzi: mert jeleket, eszközöket állatok is használtak, tüzet azonban kizárólag csak az ember!)

Valószínűtlen, hogy a viszonylagosan fejlett szervezettségben élő ősi halászvadász társadalmak beérték volna egyszerűen jelhangok használatával (signalokkal); mellékesen Kemény is elismeri, elvben, hogy az eurázsiai földműves-ősnyelv mellett létezhetek más ősnyelvek is, például az indonéz-óceániai szigetvilágban. Az úgynevezett természeti népek — vagyis olyan embercsoportok, amelyek rendszeres földműveléssel nem foglalkoztak — nyelveinek vizsgálata közismertté tette, hogy nemcsak nagy és árnyalt a szókincsük, hanem hihetetlenül bonyolult nyelvtani alakzatokat is használnak. (Semmiképpen sem érvényes rájuk az a kép, amit hazai történészek a hunok és hunivadékok nyelvének minimális szókincséről kialakítottak.)

Közbevetőleg, amikor a pidzsinizációról ír, Kemény nem szokta tisztázni, hogy a gabonakereskedelem nyelvét eltanulók éppen a nyelvnélküliség, vagy csak a más nyelvűség, a nyelvi viszonylagos fejletlenség állapotában leledztek-e?

Még meggondolandóbb, hogy "nemzetközi" kereskedelem, (azaz olyan kereskedelem, amely rendkívül hosszú földrészeket, nagytávokat átszelő útvonalakat használt) már a gabonakereskedelem előtt is létezett. Még hozzá nemcsak olyan hasznos dolgokkal kereskedtek, mint a só — ez talán a legősibb "áru" — és az obszidián, hanem gyakorlatilag "nem fontosakkal" is, mint drágakövek és féldrágakövek, tehát díszárúk és festékanyagokkal. Nem beszélve például az állatprémekről; ezeket még az újkorban is pénz gyanánt használták. (Nemcsak adóztak ve-

le, hanem "értéket is mértek"!)

Éppen a Kemény által kivételként említett régiók, például Óceánia, úgy látszik, hogy a gabonakereskedelemből kimaradtak; az ottani bennszülötteknek azonban nemcsak artikulált nyelvük, hanem értékfogalmaik és értékmérő rendszereik is voltak; ugyancsak kereskedtek ők is egyebekkel, ha nem is gabonával.

Van azonban Kemény Ferenc érvelésének egy olyan gépiesen visszatérő mozzanata, — perszeverációja — amely az olvasó számára nemcsak hogy nem tűnik evidensnek, hanem ingerültté teszi. Etimologizálásaiban ugyanis gyakorlatilag végtelen számú olyan szót mutat fel, amely a magyar nyelvben, s majd más nyelvekben is eredetileg gabona jelentésű volt. Úgyszólván majdnem minden szó! Még akkor is több ez az elképzelhetőnél, ha elfogadjuk azt a véleményét, hogy nemcsak a gabonát nevezték annak, hanem minden csereárut is, amit a gabonáért kaptak, és minden eszközt és műveletet, amely a gabonatermeléssel kapcsolatos volt, és nemcsak egy időben, hanem különböző korokban.

Ha ugyanis korlátlan a gabona jelentésű szavak száma, akkor a szó elveszti legfontosabb funkcióját, a megkülönböztetést, a jelölést. (Nem akarok e helyen őstörténeti fejtegetésekbe belemenni, de ma már nyilvánvalónak tartják sokan, hogy a tulajdonképpen földművelést megelőzte a kertészkedésnek nevezhető "korszakalkotó" növénytermesztés, amely nem gabonaféléket, hanem gyümölcsöket, gyökereket, hasonlókát "Szaporított".) Tény az, hogy a haszonállatok kitenyésztése és a legfontosabb kultúrnövények nemesítése jóval a történelem előtti időkben ment végbe, pontosan még nem ismerjük a körülményeit, csak az a feltűnő, hogy lényeges újdonságok ezen a téren az utóbbi tízezer évben nem következtek be!

Az viszont meggondolandó, hogy az a korszak, amelyik a Kemény Ferenc által tárgyalt jelenségek kialakulásának korszaka, még más egyének a korszaka is. Például, amint Várkonyi Nándor könyveiből — és a hozzá hasonló érdeklődésű szerzőktől — megtudni, nagyjából erre a korszakra esik a föld bármely pontján használatban volt időszámítási rendszerek O — pontja. Tehát ha az ókorban használt naptárakat a lehetséges kezdeteik irányában "visszafele" meghosszabbítjuk, úgy tizenegyzerválahány évvel ezelőtt valamennyi összefut egyetlen időpontban. Van, aki Atlantisz elsüllyedését teszi erre az időpontra, mások az özönvíz végét, vagy kezdetét stb.

Mindenesetre, biztos, hogy akkor valami volt. Akkor indult meg az a fejlődés, ami a történelem kezdeteihez, vagyis az írás megjelenéséhez vezetett. Mennyi szerepe volt a kereskedelemnek és a tagolt nyelvnek az írás kialakulásában, vagy viszont? Erről legközelebb. Folytatása előbb-utóbb következik.

SIGMOND ISTVÁN MOLEKULÁK

Szinonimák fényében a közelharc kézitusa is, beharc is, dulakodás is. És még ki tudja, mi minden. Számomra ez sokkal egyszerűbb. A közelharc kézitusa, beharc, dulakodás és tülekedés. És semmi egyéb. A legveszélyesebb időtöltés szótárból tanulni az anyanyelvet. És ezt nem politikusként mondom. Szóval nem ildomos gyilkolni. Gondolatban viszont hiénára változtathatom a nyusztot. Ehhez neki semmi köze. Valamikor mindenki magában hordozta a saját istenét, nyusztját és hiénáját. Még a halottak is. Csakhogy ők tudnak róla. Idefent viszont, ha idiótának nevezek valakit, kikéri magának. Merthogy ő legfeljebb gyengeelméjű, elmegegyenge, imbecilis, kretén és hűgvelejű. És mit gondoltok, erről mi jutott eszembe? Hogy a nyuszt és a hiénák közötti egyenjogúságot a demokrácia szavatolja. Az a bizonyos parlamentáris. És Isten? Ne mondjátok meg az igazat sem a papoknak, sem a hívőknek. Őket tisztelni és szeretni kell. Mindkét orcájukat ütésre tartják, ellenségeikkel egy tányérból falatoznak, s egy időben élnek a földi s az égi paradicsomban. Hogy Isten halott, nem veszik észre. Csak a nyuszt és a hiénák maradtak. Rájuk bízta a világot. Hej, Atyám, Atyám! Egyszer megmondtad, s nem hittünk Neked: "Nem átkozom meg többé a földet az emberért, mert az ember szívének gondolatja gonosz az ő ifjúságától fogva;..." Hát akkor ne csodálkozz, hogy egyre fogynak a nyusztok, s szaporodnak a hiénák. Istentől talán neked is jut egy darab a föld alatt. És akkor miért nyivákolysz, hogy nem sokára halott leszel? Inkább siess, ragadd meg a gyászkosci farkát, nehogy eliramodjék a nem létező öröklét felé.

Sikerben a bomba: ökönyál. A legkisebb szellőtől leng egy nagyot, s körbeteker. Ki fogja lenyalni rólad a siker szégyenét? A történelem? Ez a gnómnak született halottkém? Menekülj belőle, mert téged is ugyanolyanra újít, mint önmagát minduntalan. Inkább pitizzél szépen a sorban. Így a Nagyok. Mi majd felülről figyeljük, mikor jön a buldózer, hogy virággal borítson agyon. Miért békétlenkedsz, pitizőkém? Olyan szép voltál. Egyforma a többivel. Hallottál már egyenruhába öltöztetett csecsemősikolyt, mely a kémcsőbe préselt spermából vonít magzatvizet után? Nos, ilyen voltál. De ne szomorkodj. Még csak fel sem kell támadnod. Megteszik ezt helyetted mások. Te csak arra gondold, egyfolytában és minduntalan, hogy tetőtől talpig miért két méteres az ember, ha talptól számítva rövidebb egy arasznyival. Tudod, vagy nem tudod? Na látod, faszikám, milyen hülye vagy?! Hallgass rám: pitizz tovább a föld alatt. Ígérem neked, hogy naponta kétszer nem fogják leköpni a sírodat.

SERÉNY MÚMIA 45

ha majd minden rabszolga nép
jármát megunva olajra lép

szerkeszti:
Fekete Vince '95

IOAN FLORA

Áldatlan bolygó

A perspektívahiány nem karrier
Hans Magnus Enzensberger
Jaj, mekkora csapás! A világoégy mily közel!
Már nem tudsz áthatolni tengernyi íráson,
akár a párezer éves babyloniai feliraton.
A költői témákat mind csonkig lerágták,
elfogyasztották.
Íme hova vezet a közösség humánus fejlődése!
Micsoda áskálódás, galádság, végzetes nyár!

Jaj, mily csapás a mi bolygónk is,
egymaga fortyog,
letörten, ádázul, gépesítve, nevelésesen,
nincs lapockája, csigolyája, nyelve,
egyetlen közös fejlődési terve,
puszta beton és sablon
világrészek, szérumok
és ötvenezer
éhezó hal meg percenként,
vénaig kifáradt minden költői téma.

Milyen árulás, holdfényfogyatkozás,
hol a parfüm a nemeslélek
a bodza a berkenye
a mitológia
a szeretet a metafizika
a kézcsók a puritán származás
az áttáncolt esték
a szenvedély a kurázi
a felhőtlen ég
a tiszta lég
a tükrök a csillárok
emlékek
csak szürkület álmatlanság
állandó álca
...semmiség
jaj, micsoda áskálódás, galádság!

Sorok ragadnak fekete égbolt ajkáról,
mivel kötözzük be e lehetséges
világok legszebbikét,
hány pár kesztyűvel ragadjuk meg e sápadt
földgolyót,

e feliratot,
mikor vonulunk
az Egyetemek elé,
mikor szögezzük magunkat a galaktikák
kérgéhez,
kiáltásként, árbocvitorla gyanánt?

Mily csapás a mi bolygónk is,
ötvenezer éhezó hal meg percenként,
és
vénaig kifáradt az összes költői téma.

BOGDAN GHIU

Latin-amerikai költemény

Nem lehet dohányozni
a felgyújtott országban
Érett pajzsikák meglelik
mind anyjukat
(kitérő kérdések) —
fonódnak koszorúvá

PETRE STOICA

A dolgok terrorja

Reggel pontban hétkor
kezdődik a dolgok terrorja

baráti közösség egyetlen csillagásza
sem jósolta meg az örületet lidércet

a terror kitörését
utcai motoros pöfögései jelezték

cipőd kötnéd de szakad fűződ
egy elvett pillanatban a tej kifut
tűzhányó fehér lávát lövell mely összesöpri
a múlt évi számtalan tojáshejt

a rádió promenádzenét sugároz
hártya serceg
zsigerek biztosítótűi lazulnak

verejték patakszik arcon
zsebkezdőt húzol elő zsebedből
melyen csomó kell
emlékeztessen mire is?

emlékezet szívdokája felenged ja igen
a befizetési számla rémülten ügörsz utána
konyhasarokban fejedre hull az állomány
mellénygombod repül mint meteorit
mennyezet reped padló ásít

rákörös bogarak szaporodnak villámgyorsan
vekker lélegzése vesztőhelyre dob

sas száll be az ablakon
beüti csőrét reggeli tányérokba
habzsol habzsol habzsol
jó étvágyat bestia

legyek propellere ollózza a levegőt
ollóz orrot fület ajkat
ollózza tiltakozásként fölemelt kezedet

lépcsőn joghurtos üvegek fecsegnek
udvaron kukások fújnak öröklét trombitájába
melyeket agyonkínzott dolgok közt találtak
ó te szegény reggel te szegény varratlan ruha
s a te szegény lila dudorod
megkaparintod tonna-súlyú mozsarad
és megöled lég gonoszának sorsmadarát

utolsó erőddel
ég felé doboz a holtat
melynek vére szennyezi a virágzott fák
felkorbácsolt tollai elsötétítik a napot

maréknyi pilulát nyelsz
és szelíden mászol a nap dombjaira

SZLAFKAY ATTILA fordításai

maszírozzák ökölrel telt emlőiket
kérdősködnék egy utca felől

a Győzelemről
melyet megszüülhetnek. (És)

Lozon vonulnak a paloták
romok felé

túl az utolsó soron.

YILDİRİM TARİKÂHYA

Parittyakő

Madár
Lennék,
Reménnyel
Megrakott
Szárnyú.
Szállnék
Távolba,
Nagy
Nagy
Távolba.
Tollaim
Hagynám
Felhőknek.
Eső
Eső
Esne
Világomra.
Madár
Lennék,
És
Parittyakőved
nem találja el.

BELMA AYDEMİR

Egy sóhaj hallottam a ciprusok között.
Szóltam, sír itt is valaki?
Vagy ezen az elhagyott tájon
idézi régi szerelmét a szél?

METIN ALTIOK

Óhaj

engedd
kérek

hogy
kibomol
janak

szélfonatú
hajszálaim

SINA AKYOL

Versikék

(1)
A telet várom, nárcisz virágod.
Hogy bedörzsölhessem vele tested.

(7)
Mit hernyóm
falevelnek mond,
az ág
hallja meg.

(14)
E hajnali galambok
a szeretkezés magányának fáradt
tollakat hagytak meg. Szárnyat verdesni
később, később! Nemde, amikor a test
tisztul, mintha repülne!

Reggel, hozzád mentem,
eképp mentem.

DOMOKOS JOHANNA fordításai

MARKO FROM

ÉN

Mit tudtatok ti rólam?

Azt, hogy olyan vagyok, mint a fűszál,
amely meghajlik a széllel?

Tudtatok-e, mennyire gyűlölöm
a saját természetem?

Oda, ahova engem a szél vitt,
ott volt végcélom is.

És mennyire gyűlöltem a felesleges szavakat;
inkább lettem volna halott,
mint hogy hallgassam azokat.

Mindent, ami fontos,
tapasztalat útján kell megtanulni.

Kinek adatott meg a tudás,
amivel elkerülheti a halált?

Elkerülheti az életet?

Mi olyan fontos, amiért fel kell áldozni
az egész életet?

Jézus.

Én voltam-e az, kinek nem adatott,
adatott kegyelem?

Kinek nem mutatkozott meg a szerelem?

Nehezen voltam megközelíthető,

de mégsem a Nap,

aminek vakít a fénye.

Nem akartam ó lenni, csak magam.

Miért nem voltam mégsem az?

Kinek nyíltam meg?

Csak a papírnak, aki nem ellenkezett.

Az élet nagy börtön volt,
ahol nem volt csak egy ór.
Isten.

Nem, nem én voltam a nagy titok,
melyre lenne válasz.

Csak bezárt ajtó voltam,
amihez nem volt kulcs.

NAGY BEÁTA fordítása

IVAN ZDRAVKOV

A fényből

Miroszlavnak

Ünnepi énfiám, fénylő kicsi könnycsepp,
egy napon mindent megtudsz majd rólam.

Lekéstem én a halhatatlan igazságról.

Én
a titok lelkéről lekéstem.

Énekeltek életemben a halálmadarak,
a halálmadarak rikoltoztak vigasztalan!
Álmomban azonban — szárnyalt az Anyasas,
sebeit a Farkas álmomban nyalogatta.

Ünnepi énfiám, fénylő riadalom,
egy napon mindent megtudsz majd rólam.
Lekéstem én a tűz lelkéről.

Én
a halálról lekéstem, és vesztettem!

Kegyetlenek voltak a halálos sebek,
a halálos sebek véreztek vigasztalan!
Álmomban azonban — zúgott a Balkán-hegy,
és Tündérek álmomban engem öleltek.

Ünnepi énfiám, vidám és szíves,
egy napon mindent megtudsz majd rólam.
Nem estem el fiatalon és gyönyörűen,
sírom sem leltem harcban.

Életem nékem a fekete lángok voltak!
Énekem — a szerelmi vigasztalanság!

Egyetlen énfiám, ünnepi kisfiám —
a fényből teremtettelek téged!

IVAN KULEKOV

*

* *

Reszkető visszapillantó tükör. Ködbe vesző út nézi magát
benne.

Emberekkel, fáradtsággal, élelemmel, bűzzel, álommal teli
autóbusz.

Valaki valamit keres. Megtalálja megtaposott óráját, s
boldogan a csuklójára csatolja.

Egy asszony leveszi a cipőjét.

Valaki tovább keres valamit.

Az autóbusz eltűnik a ködben.

Ajtajai mintha lakattal lennének lezárva.

Az asszony mezítláb megy a harmatban.

Messze a repülőtér.

Köldökszinór köti össze a repülőt az asszonnyal.

A zsinór megfeszül, a repülő üvöltve felszáll.

A repülő megszabadul az asszonytól.

Vagy fordítva.

Az elszakadt zsinórból vér csepeg.

A felhők fölött a szabadság.

Míg fel nem tűnik a Nap, s az asszonyt lánggá lobbantja.

Látom, ahogy cipőjét veszi fel a visszapillantó tükörben.

A tükör darabokra török.

MALINA TOMOVA

Virágepikrízis

Derűs volt a nap — s nem is péntek.

Szerelmes katica lebbentette szárnyát

s röppent el a legboldogabb irányba.

Varázslevegő zuhogott mindenfelől,

lepkék balettkara rebegett fel,

fátylat vont az ég, örvénylett a föld,

a gyermeki kaleidoszkóp pedig kékre, pillangósra,

büvölőre s narancsvörösre tört szét.

De hirtelen elfeketedett szemem

előtt minden, s a gyökerek bennem megborzongtak:

— Magasra szökött a virág láza!

Mikor szemem kinyitottam... nem is tudom, hogyan...

megpillantottam... holtravált a rémülettől.

S tehetetlen könnyek áztatta szegény,

gyermekem — s a világtermészet szülötte.

(Két szörnyű pók lincselte egy kis legyet,

a virág pedig reszketett, ájult volna el.)

Forrás szentelt vizével hintettem be,

friss szellővel a rontást kifűjtam,

s hét altató törpét hevenyésztem.

De hallom, még susterognak a fűvek:

— Magasra szökött a virág láza...

Akármi boldogságról is hadrikál álmában,

és bárhogya is hiszem, hogy erőből virágzik,

te akkor is résen vagy, mindigszerelem —

én virrasztó, szolgálatos termométerem.

SZONDI GYÖRGY fordításai

CRISTIAN POPESCU (1959 — 1995)

A KIÁLTÁS

Háromszor vágott át a hideg sarki csillag egyik halántékomtól a másikig. Pizskosszürke csillag. Amilyen az elesett angyalok válpapján fityeg. Íme ez a három szentkép napnyugatra aggatva. Így fröcskölt szerte az agyvelőm a falakon. Így járnak mindazok, akikkel megesik, hogy költőkké válnak.

Egyik ablakomat falnak fordítva találták meg. A másikat kifordítva, akár egy zsebet. A padlón szilánkok és tájmaszatok foltjai zilált halomban. Fekete, párálló csatornatölcsérre bukkantak a fürdőben, a tükör helyén. Az alagút, amelyet mégis megpróbáltam kivájni, hogy lelépjek. De nem. Hiába: akár a tyúk, amely öntudatosan egész lényét egy húslevesbe facsarja. Szintúgy én is — egyetlen oldalnyi versbe. Harminc ördög rakott tüzet a szenteltvízmedencém árnyékában. Még ma is keresztelés-levesét vedelik.

Másodnapra a három szentképet már be is kentem fekete cipőkrémmel. És nap mint nap fényezni fogom. Most már tudtam: nekem csak a fekete szentképekhez van jogom imádkozni. Csakis Panhoz, amint Stan a karjában tartja, piétapózbán. Akárhogyis nézzük, az átok legmesszebbmenő, legfeljebbvaló és legalábbvaló zugában álltam. Három ízben vágott át rajtam a hideg sarki csillag a két halántékom között.

A nevetés és a zokogás ideg-pályáját azonnal hálózatra kötötték, a kapcsolóra. És az óra kegyegésére valaki megnyomta a gombot, a mánusmoccanatra valaki bekapcsolta a hahotát, az áramot. Menetritmusra. A föld körüli hold ritmusára törtek fel és csilingeltek a kacajok. A nap körül kerengő föld ritmusára nyomkodta a gombot a gonosz. És úgy tűnt: a szél hatására a levelek a hahota ritmusára suhogtak. Én pedig — nem léteztem már. Egyetlen rengésben rángott a földdarab, amelynek a lábam alatt lett volna a helye. Nappal és éjszaka, fény és sötétség ütemesen váltakoztak bennem, ötpercenként, hahotázva meneteltek egyre szaporábban. Ahogyan a gonosz a gombot nyomkodta.

Minden egyes könyvből és újságból a VÉGE szót tudtam elolvasni. Betűről betűre, sorról sorra, oldalakon át, VÉGE, VÉGE, VÉGE. Az ablak előtti facsemete pedig folyton kihült szivarcsikkre fakadt és kilyug-

gatott villamosjegyeket hajtott, vécépapírdarabokat (mindet, amit addig a napig elhasználtam) és régi zsoltsárlapokat.

Legmesszebbmenőbben, legeslegfeljebb, legeslegalább az önkívületben és átokban.

[...]

Tulajdonképpen 1959 június elsején (a személyiben feltüntetett születési időpont) tizenkét órakor, amikor a világra kellett jönnöm, helyettem egy próbababba jelent meg, mellén a felirattal: "Szülessetek 1959 június elsején 12 órakor! Egyedüli alkalom! Hosszú élet, pénz és örömök! Szülessetek Cristian Popescu névvel!" De senki sem akart sem-

Órákig, napokig néztem vég nélkül a tükröt, amelyben előbb egyforma betűkkel megjelent a VEGE szó, majd lepergett a szereposztás: anyja: Corina Popescu; apja — Vasile, nővére, nagyszülei, felesége, barátai stb.

A látszat kedvéért feltalálták játékpopeszkut, aki játékbuka-restben lakik, játékmániában és játékkerenget eszik, játékvizet és játékbort iszik és meghalt vagy három-négy játékhalt, de hasztalan — mert senki sem akart Cristian Popescu névre hallgatva halálkomolyan meghalni, bár állandóan reklámozták és az ajánlat elég előnyösnek tűnt.

Minden, amit csak kicsikarhattam, egy friss sírhely, üde virágokkal, égő mécsessel, egy sírhant, csak úgy játékból, amelynek kövén ez állt: Senki és Sehol és Soha. Hetente járok ki ehhez a sírhoz, keresztjére pedig egy plüssmackót feszíttek. Hogy leg-

mindmegannyi hónap, amely a lábam alatt sárrá változott, mindenik általam megírt lev lapnak, mindenik úgynevezett szerelemnek — mindnek kiállítottam a halotti bizonyítványt.

Vagyok akár a katona, aki 35 év múltán sem tudta meg, hogy lefűjták a háborút és továbbra is lőtt, újabb és újabb sáncot ásott újra és újra. Hasonlóképp én is, még mindig lélegzem, még mindig beszélek, eszem, nézek és hadonászom. Hiába.

Szívveréseim egy évet késtek. Lélegzetvételeim félét siettek. Minden születénapom és az összes karácsony összepréselődött bennem. Úgy két hónapnyira, valahol az életem végén. Reggelente homlokomon vékony hóréteggel ébredek, szemhéjam alatt pedig egy-egy heg. És akárhogyan is, minden egymáshoz ragasztott fényképemből mégiscsak egy használt vécépapírcsavarek áll össze. Vécépapír, amelyet az átélte idő(k) frivol és ünnepélyes való-sága használt el.

És hogy is mondjam? a történelem és az idő eléggé régóta valahogy így festenek: akárha kávészínű svábbogarak. A legnagyobb emberi feltalálás, a legtekélyesebb rakéta, a legtöbbre képes számológép. Igen, kávészínű svábbogarak csak azért léteznek, mert létezik a konyha, mert létezik a tömbház. Őket nem a Fennvaló táplálta be. Hja! Kicsinyesség, kicsinyesség, ilyen a történelem és az idő, de főképp ilyenek a napjaim, heteim. Esténként kiviszem a svábbogaramat sétálni az utcára, hosszú pókhálósálakból készült porázon. És majdmindeniket összetaposom. És minden este újakat, egyre újabbakat viszek az utcára sétálni...

[...]

A verskiáltás, a versalázat, a vers, amely lábbal tiporja szívet és homlokot, amely a margóin összezereli a két "szereplőt", összeolvasztja őket; Szarovi Szent Szereafim fénybelábadt, dicstől övezett alakját, miként egy tanítvány látomásában és az összekuporodott beteget, arcát lepedő fedi, ajkain aligmosoly, a beteget, aki nem bírta másképp és a "regresszióba" menekült egészen a csecsemői vagy épp a magzati művoltig. Vajon mi a különbség a világ fölötti teljes győzelem és a világ által való teljes legyőzetés között? Egyrészt a zárka, a pusztaság, másfelől az anyai öl között? Mindkettő már a negyedik dimenzióban, ott, ahol a túlnani világ közlekedik az ittenivel.

Az anya hasában levő magzat még nincs-e teljesen kitárukozva Isten felé, nincs-e fohászbafoglaltan, nem ő a legbotorabb? Ott

mi szín alatt. Úgyhogy nem maradt más választásom minthogy kitaláljam a következő játékot: állandóan rohanok, előbb egy folyosón, majd szerte az egész ebédülőben, egészen a falhozolt kanapéig, amelynek támlájára támasztom a kezem és teljes sebességgel — falhoz verem a fejem. Természetesen két versenyzőt képviselek, és természetesen az nyeri majd a vetélkedőt, aki egy ütessel tovább bírja. Nem fogok nyerni. De botra támaszkodva, bicegve is szaladni fogok, lehet mégiscsak összejön nekem, hogy én legyek az utolsó falbafelölő. Ez volt az egyetlen mód arra, hogy úgy-ahogy megfelelően mutathassam be és alkalmazhassam Cristian Popescu elveszett életét.

Egyébiránt naponta versenyzőgáztam egy bármilyen más személy „keretében lezajló”, akármilyen csekélyke szerepre. De mindig fikarcnyi szerepeket osztottak rám: néhány pillanatig a vécén guggolva egy bizonyos lonel helyett, vagy mereven bámulva a plafont egy bizonyos lonescu szemével...

alább a cipőfűzők és a gombok által emelkedem én is hébe-hóba a mennyekebe.

Természetesen: a legnagyobb hamisítvány, a legostobább okirathamisítvány a születési IGAZOLVÁNYOM. És természetesen csak akkor válik érvényessé, midőn halotti bizonyítvánnyá lesz. Jőmagam még nem találtam rá arra a szörnyű büntetésre, amelyet teljes mértékben kiérdemlek ezért a sértő törvénytelen-ségért, amelyben létezem. És azt kérem, legalább az én ügyemben ítéljenek egyszer valaha igazul. Elcserélek 225 születési igazolványt egyetlen hamisítatlan halotti bizonyítványra.

Egy napon tényleg repülőgépen utaztam. Minden általam bejárt hely felett, minden valaha megtekintett vagy megneszelt tárgy felett. Egy napon tényleg repültem a géppel és nem szórta sem reklámcédulákat, sem röpcéket, csupáncsak halotti bizonyítványokat, mindeneknek. Mindenik cigarettának, csésze kávénak, mindenik tányérnyi ételnek, valahány pohár bornak,

van-e a megítélésen innen vagy túl, vagy pusztán a kötelékek elszakítása ez. Bárhogyis: a megtestesült végtelen, amennyi fájdalom, elkeseredés — annyi fény.

És mennyire hittem, hogy egész életem úgy telik el, mintha mindig is a Havak és a cigarettafüst múzeumának lennék az őre. És hogy képzelttem: napokig járkáltam a tágas hűtőkamrákban, hogy még egy hőembert gyúrhassak a Bukarestben gyermekkorom idején lehullott hóból. És mennyire tévedtem, mikor azt hittem, hogy a hatalmas befagyott tükröket megdobálom az ezerhétszáz körüli Angolhon havából gyúrt hógolyóval. Jaj! És még úgy tűnt nekem, olyan ez, mintha csak évek hosszat állnék mozdulatlanul a teremben, ahol havat állítottak elő a keresztvizekből. Havak és cigarettafüst múzeuma. Évente, születésnapomra azt álmodom, hogy letűdözök még egyet első cigarettám csikkjéből (Virginia — pakkja négy lej). Világosan látom a jól zárható óriási báltermeget, amint megérkezik a tömeg az ezerkilencszáznem tudomhánnyas év termébe és megiszik egy pohár pezsgőt és hosszan kifúj még egy slukkot, aztán még egyet, ami örökké ott szálldosott volna a teremben. Mennyi önámítás. Havak és cigarettafüst múzeuma.

És én tulajdonképpen egész éjszaka a kukáskocsiból áradó szemétszikorgást dúdoló. És reggel, amikor a kukáskocsi megáll az ablakom előtt, megszállottan lejtök a benneforgó szemét csikorgására. A temető árkához megyek és szintúgy a kukáskocsi szemétszikorgását hallom halál előkúszni a kereszték alól. És még a napokból, hetekből, hónapokból, az évekből is szemétszikorgás tör elő, amikor időm áthalad rajtuk.

Egyre inkább tetszik nekem a földkerekség legszebb tája: a levétközött fal. És egyre pontosabban tudom nézni — úgy, ahogyan a mindentlátó és hunyori villanykörte. És a legideillőbb érzélem, amit egy ilyen táj látványa kelt, az természetesen a villanyáram.

[...]

Papírtényerembe helyezem kartonhomlokomat. Deklióklómet műanyaghalántékomra szorítom. A szívem odalent a sötétben bohócszínre mázoltam, dobbantában pofát és grimaszt vág, eltöröl a hisztériától.

Éveim száma szökken-zuhan, gyűl és széled, hatványozódik, akár a bankfiókban. Lerobant kasszagép vagyok. Amint épp összeadom, kivonom, szorozom, osztom és a legmesszebb-

menőkig, a legalábbig, legfeljebbig lemérem a hiúságot.

Tisztában vagyok részleteiben azzal a ténnyel, miszerint a világ nem egyéb a Szűz ölenél. Tunya, buta és neveletlen vagyok. Máig sem sikerült kikezeregnem a hasból.

Az esküvő régóta befejeződött. Odakint havazik. Zákányosak voltunk. Kínlódtunk, hogy a nagy cimbalmot messzire húzzuk a mezőn. Húrjait, amennyire csak bírtuk, kifeszítettük. Volt amit eltéptünk. Le szeretnénk volna fűlni a cimbalmozó havazást. Amint húrrohulltukban muzsikálnak a pelyhek. És azóta táncolunk. Ropjuk. Eljárjuk. Miután havazott.

Vagyok. A fedetlen koporsóban kinyújtóztatott halott. Kápolnából kihozva. Tél. Vagyok. Havazik és mindenik pehely, amely megérinti, felhasítja ruháit és mély sebet ejt rajta, melyből vér tör fel. És bekötözöd. És újból bekötözöd. Hiába. Egy gyámolatlan hulla. Havazik. Vagyok. Alighogy meghalt és lehunyta szemét — peregni kezdtek a könnyei. Feltartóztatlanul. Így szoktam elrohadni. Ugyanúgy, ahogyan akkor, míg az anyja hasából ki nem jött, ott bent, ugyanabban a sötétségben, fedél alatt, amikor 9 hónapig állandóan könny áztatta az arcát. Ez volt a növekedésem.

Szemhéjam helyett két zsiletpenge. És a kezem, amikor a fejemhez kapok — két-három elektrosokk. És az erek — hosszú, húsköréfont ostorok. Minden dobbanás egy súlyos korbácsütés. És a nap, és az ajkak — csak rúzs. S az orcák — púder, a szemek — csupasz csempe. Nézd csak a Rongyit (Vagyishát ruháim alatt első pelenkám koszos rongyaiba csavartam. Csak ezek tudtak valójában valaha is megővni a hidegtől).

JARKKO LAINE

KUN SAAPUIS YÖ

Kun saapuis,
kun saapuis yö,

lennosta nappaisin
hiipuvan sätkän,

piirtäisin ilmalle
tuliset kasvot.

HA LESZÁLLNA

AZ ÉSTE

Ha leszállna,
ha leszállna az este,

röptében kapnék el
hamvadó csikket,

levegőbe rajzolnék
tüzes arcokat.

NAGY BEÁTA fordítása

35 éve ismétlő vagyok az első és utolsó születésnapomból. 350 000-szer ismétlő ugyanabból a befejezetlen halálból. Állandóan költöztettek a reanimációs teremből az inkubátorba és vissza (ezek lévén azon kevés helyek, ahol úgy-ahogy én is otthon érzem magam).

Mert hátha megúszom. És előállítom a nehézkönyt, a nukleárisat. Amelyből elkészíthetem az összerobbanó atombombát (világ és világtalanság hatalmasága, nagy Uram, segíts — légy ellenem). Fordított hatású bomba, feltámasztó, világos lángú, megközelíthetetlen fényű. Hiába. Nem tudtam meglógni. Ion fröccsöt iszik és pálinkát. Cătălin sört és fröccsöt, Radu viszkít és vodkát, Daniel mindegyre bedob egy-egy vermutot. Csak nekem kell beérnem estéről estére az üres könnyel.

Egyesek utánózni tudják a fülemültreillát. Én néma vagyok. A legvégére valahára majd sikerül az Ignác-napi disznó kés alól feltörő visítását hallatnom. És csak egyszer fogok valamit emberi nyelvre lefordítani ebből a visításból. Midőn halálomon hörögni fogok. Ah! Íme lényegükből fakadóan csodás, felemelő verskiáltásaim.

Ilyennek tűnt nekem a keresztthordozás. Könnyűnek, mintha a vállamon pihe lenne. A szivárvány megannyi színére

festve. ASZTALOMHOZ ültetem a kocsimában. Itattam. Tüzet adtam a fogcsikorgatásom szikrájáról. Bölcsővé tettem a Cismigiuban. Rózsaszín szalagokkal kötöttem hozzá magam és úgy ugrottam vele, akár a strandon a trambulinról. Neonnal és körtecskékkel kivilágított kereszt. A szivárvány valamennyi színében. Kigyúl, elalszik, kigyúl. Reklám, a hiúságé, a szemété, a halálé.

Létezem. Életem egyetlen szép napja az volt, amikor ördög bújt belém és tömkelegnyi ördöggel beléptem egy templomba. (Ők, az ördögök, meg voltak szeppenve és elégedettek voltak. "Gyertek, te, biztatták egymást, rondítsuk össze a környéket, tőrjünk fel a szentképeket és rőfögjünk az oltárra"). De az Isten megsajnált, letérdeltetett és megázott, sirtam és a fohász szavait kiáltottam. Lehet, hogy akkor halt át szememen a nehézkönyvem — irgalmazz Uram — a Sátán könnye, a nukleáris. (Ebben arészletbenrémdölyfösnek tűnök. Lehet hogy az ördög újból kitölt velem.)

Egyébként nőket kutattam fel és ágyba rejtőztem velük. Hogy hátha megúszom. Reggel, ébredéskor (én is, ők is, miszégények, egy köldökszínórral átkötve), a kezemen, mellemen, arcomon kávészínű szörzet ütközött ki, gyermekkorom plüssmackójának kávészínű szőre, neki pedig, a nőnek, sárga műanyagszálak jelentek meg a halántékán, gyermek-kori babájának szőke tincsei. Szívünk pedig minden egyes dobbanásával olyan éles csilingelést préselt ki belőlünk, akár a gyerekgányók fölé spárgára kifeszített játékoskáké.

Vagyok. A menyegző régóta befejeződött. Zákányos voltam. Kínlódtunk, hogy a nagycimbalmot messzire húzzuk a réten. Amennyire csak bírtuk, kifeszítettük a húrjait. Volt amit elszakítottunk. Le szeretnénk volna fűlni a cimbalmozó havazást. Amint húrrohulltukban muzsikálnak a pelyhek. Táncolunk. Roptuk. Eljártuk. Miután havazott.

ROSTÁS ISTVÁN

fordítása

A szöveg a szerző egyik utolsó írásának rövidített változata. (A szerk.)

Ion Ristea rajza

BUSTYA ENDRE

SZÉTSZAGGATOTT BIBLIA — DARABOKRA SZAGGATTATOTT ORSZÁG

2. rész

Az Ady-kronológiát folytatva, 1918 november-decemberében már alig találni két-három életfelvilág-nás-mozzanatot e sír felé zuhanás egyre gyorsulóbb összeomlása folyamán:

1918. november 16-án, a *Nyugatban* napvilágot látott utolsó Ady-vers megjelenésének napján, még megjelenik az Országház kupolatermében, a Köztársaság kikiáltásán:

"Az Országház kupolatermében álltam a dobogón — emlékszik vissza Hatvany Lajos —, amikor körültekintek, s a terem egyik sarkában, egy oszlop alján, látom ülni Ady Endrét. A fagyos köztársasági ünnepség egyszerre jelentőséget kapott. Az emberek törpék, tünetek — a szellem, a lényeg, a démon, a rendeltetés, itt ül. Milyen gyönyörű, megkapó, tragikus arc. Ahogy intek neki, fölismer, int felém. A ceremónia után beszélni akarok vele, de röstell dadogásom — a nyilvánosság előtt nem akar velem beszélni." (*Ady a kortársak közt. »Húriport.«* 1919. február 2. vasárnap. [Bp., 1927.] — 77. p.)

1918. november 18.: "Az új alakulás miniszterei közül Jászi Oszkár az a halhatatlan és eléggé meg nem becsülhető érdem, hogy a Nemzeti Tanács valamelyik ülésén Ady Endre betegségét jelentette be, s a Nemzeti Tanácsnak, valamint a kormánynak hivatalos üdvözlését kívánta tolmácsolni. Mivelhogy a költő nagy betegségére való tekintettel azt határozták el, hogy rögtön üdvözlíki Adyt, csak délután, közvetlenül az üdvözlés előtt, ért el a telefon, valamint az a megtisztelő rendelkezés is, hogy a kormány és a tanács által aláírandó szöveget szerkesszem meg. Alig volt rá tíz perc időm." — emlékszik vissza Hatvany Lajos (I. m., 78. p.). "[...] megbízást adtak Jeges Ernő grafikusművésznek, hogy a hódoló írást megtervezze, mely pompázó ékes-séggel, bőrbe kötve, album alakjában később el is készült. Délután hat órára tűzték ki a tisztelgést, és Ady Endrét Hajnal Jenő, fiatal újságíró útján értesítették, hogy a küldöttség fölkeresi őt.

Ady Endre pizsamában burkol-tan, karosszékekben üldögélt, amikor az újságíró megérkezett, és közölte vele, mi készül.

Ady Endre sárga arca kivörösödött, nagyon megnyugtalanította az esemény, de a büszkeség öröme is láthatóan elkapta, és készülődött, hogy a deputációt fogadja. Csinszka segítségével sötét ruhába öltözött, a borbélyt is áthívták, és Hajnal Jenő Ady elé tolt a legnehezebb feladatot, hogy jó volna előre elgondolni, megírni a választ, amit majd mondani fog a tisztelgőknek.

Ady intett: helyes.

Csinszkatól papirost, ceruzát kért, és odaült az íróasztalához, hogy a beszédet megfogalmazza.

Boldog, büszke Ady Endre örömet, ott az íróasztalnál, már megtipporta a szomorúság...

Ült a papiros előtt, amelyre ráírta az első szót:

— *Dadogva...*

Az első percekben derülten, mosolyogva ült Ady Endre az íróasztal mellett, gyönyörű szeméit a magasságba emelte, *gondolkozott, percekben át így révült az ötletért, gondolatért, aztán lehajította a fejét, és a leírt első szónak valóságával eldadogta:*

— *Nem megy... Nem megy...*

Fészkelődött, felizgult, és rászólt Csinszkára:

— *Ülj le, te, ide, majd diktálok...*

Ady Endre fölkel az asztal mellől, Csinszka leült, Ady gondolkozott, földúltan kereste a mondanivalóját, egy szót még kiszakított magából:

— *... »gyáván«...*

és földúltan kimondta a legkeservesebbet:

— *Nem tudom...*

Percek múlva érkeznie kellett a küldöttségnek, Ady megtörönten télenkedett, míg nem a mentő, siralmas ötlettel fordult az újságíróhoz:

— *Írd meg, te, helyettem...*

Hajnal Jenő imádkozta Ady Endrét, és persze hogy megrettent a feladattól, de Ady ránézett, könyörgött, ismételtlen unszolta, biztatta fiatal hívét, a helyzet olyan volt, hogy az ünnep zavartalanságáért valamiképpen el kellett takarni Ady szerencsétlenségét, és Hajnal Jenő rászánta magát a szentül valócsaló kegyességre. A könyvesszerevényhez ment, kiemelte onnan »A halottak élen«-t, föllapozta a könyvet, a grandiózus vers állott előtte:

»*Ember az embertelenségben*«...

A próbára kiszemelt Hajnal Jenő odaírta Ady Endre két szava mellé a többi [...]

»Dadogva, gyáván, de mégis némi büszkeséggel mondok köszönetet önöknek, a forradalmi magyar nemzet tanácsának, aki eljött a költőhöz.

Beteg és meghiúsított, hálásan szorongatom a felém nyújtott kezeket. Dadogva, mert életemben sokat kiabáltam — dadogva is mondom, milyen jól esik nekem ez a mindennél nagyobb kitüntetés. Úgy érzem, hogy való és bekövetkezett az én forradalmam!

*Ékes magyarnak soha szebbet
Száz menny és pokol sem adhatott:
Ember az embertelenségben,
Magyar az úzótt magyarságban,
Újból-élő és makacs halott...«*

(Révész Béla: I. m., 135-137. p. — Kiemelések a szerzőtől.)

Hatvany Lajos így folytatja emlékező sorait: "Nyakra-főre meg is írtam, amit tudtam, míg a *Pesti Napló* szerkesztőségében várt rám a küldöttség: Hock János, Nagy György, Wildner Ödön és Melleré Miskolci Eugénia. Így mentünk Adyhoz. Amikor fölértem, épp ráadták Adyra azt a bizonyos szép, fekete kabátot [...]. Már megint ünnepélyes volt az arc meg a jelenség, már megint egészségesnek, fiatalnak, nagyszerűnek látszott. Hock János [a Nemzeti Tanács elnöke] o-adállt középre, és egy szép beszédet mondott. Következett volna Ady felelete. Kis papírlapról akarta fölolvadni, de nem tudta elolvasni többé. Nekem kellett vállá fölé hajolnom, és úgy olvastam el a szívbe markoló pár sort [...].

Engem annyira megrendített a látvány, hogy nem tudtam fölolvadni, amit rábíztak. Középen elakadtam, valósággal kínos jelenet volt. A testület búcsúzott Banditól, engem kért, maradjak ott. Ez is megvolt! — szólt, ajkát fájdalmasan biggyesztve. Aztán leült a fotójba, és ezt mondta:

— *Azt hiszik, nekem elég ez is!"* (I. m., 78-79. p.)

"Ébresztő, invitáló eseménye Ady Endrének — olvassuk Révész-nél — a Vörösmarty-Akadémia megalakulása." (I. m., 143. p.)

A Vörösmarty Akadémia néven 1918 decemberében alakult irodalmi társaság — a *Nyugat* haladó szellemű írócsoportjának kezdeményezésére — azzal a szándékkal jött létre, hogy az Akadémiával, a Kisfaludy Társasággal és a Petőfi Társasággal szemben összegyűjtse a magyar irodalom progresszív erőit. Elnökévé Ady Endrét, alelnökké Babits Mihályt és Móricz Zsigmondot, főtítkárává Schöpplin Aladárt választották.

1918. november 27-én a Fővárosi Könyvtár egyik termében került sor a hivatalos megalakulást előkészítő értekezletre.

"Ady teljességgel értette ennek az alakulásnak a jelentőségét — írja Révész Béla —, és azt is megérezte, hogy az ő elnöki szereplésével tulajdonképpen *avatás* történik.

Már hetek óta ágyának esett Ady Endre, a Nemzeti Tanáccsal való jelenete is intette őt, és éppen ezért fölkel ágyából, törődöttségéből. Mindenképpen el akart menni [...]; ambicionálta, hogy a társulat céljait hirdető elnöki beszédet elmondja..." (I. m., 143-144. p. — Kiemelések a szerzőtől.)

Utolsó nyilvános szereplésének lefolyásáról Ady Lajos számol be: "Most látható erőfeszítéssel, fenn akart maradni, s november utolsó napjainak egyikén gyalog indult el velem a *Vörösmarty Akadémia* alakuló értekezletére, amelyet a lakásától

nem messze fekvő Fővárosi Könyvtár egyik termében tartottak. Nehezen, karomba kapaszkodva, s csak többrendbeli pihenővel vergődünk el odáig. A járás nagyon kimerítette, s mire az értekezlet megnyílt, apatikusan, összeesve, előregörbülten ült bele az elnöki székbe. Nem is lehetett szó sem arról, hogy a tanácskozást vezesse, pedig az úton állandóan mondogatta magában azt a pár szót, amellyel nyilvánvalóan az értekezletet szándékozott megnyitni. Már javában folyt a tanácskozás *Móricz Zsigmond* alelnök vezetése mellett, amikor Bandi (a háta mögött ültem az értekezlet alatt) kezét föltartotta, s akadozva, dadogva szólani kezdett. Az akkor éppen fölszólaló *Schöpplin Aladár* elhallgatott, ő pedig a hirtelen támadt süket csendben ezeket tagolta: »A forradalommal... ránszakadt... szabadságban és gyászban... íme, mi magyar írók... összejöztünk megbújni... Nemcsak megbúvni ez... hanem... hanem...« — a mondatot nem tudta folytatni. Kínos, várakozó, nehéz csönd támadt, de Bandi semmiképpen sem bírta befejezni a gondolatot.¹⁰ Az értekezlet további folyamán még egy ízben szólalt meg, aztán egyszer csak hátrafordult hozzám azzal, hogy: »Nagyon fáradt vagyok, szeretnék lefeküdni.« Az értekezlet tagjai elbúcsúztak tőle, s újból gyalog, s ha lehet talán még nagyobb nehézségekkel, mint jövet, hazavittem." (I. m., 236-237. p.)

Az szöveget — lapalji jegyzetben — Ady Lajos a következőkkel egészíti ki: "Máskor délelőtti megpróbáltam, hátha tudná folytatni, de már csak gondolatfoszlányok vibráltak a »népek hazája: nagyvilág«-ról, melyhez most »sírva kiált egy megroppant nemzet;« aztán ismételtlen is emlegette, hogy »nem dalidókat akarunk« [...], de végül is nem ment a koncipiálás; a ceruzát letettem, mert szegény Bandi sírni kezdett, s panaszkodott, hogy a feje fáj. »Nem tudom... nem tudom tovább...« — dadogta [...]. (I. m., 237. p.)

(Az Ady Endre eldadogta gondolatfoszlányokból Ady Lajos később — Hatvany Lajos felkérésére — egy hárommondatos összefüggő szöveget reprodukált:

"A Forradalommal ránszakadt Szabadságban és Gyászban, íme, megbúvunk itt, azok, akik hisznek.

Nemcsak bujkálás lesz ez, hanem állandó és állandó magyar megmentő, hogy ennek az elkockázott országnak és szerencsétlen magyarságnak még minden joga megvan az élethez.

Nem dalidózást, nem búsmagyarkodást akarunk, hanem protestációt, fellebbezést és bátor kiáltást, a »népek hazája, nagyvilághoz.«

Ez a szöveg azóta több helyütt és több ízben megjelent, azonban már nem tekinthető autentikus Ady-szövegnek.

Itt említjük meg, hogy Hatvany Lajos 1919. február 2-i keltezésű

visszaemlékező írása, amely első ízben közölte az Ady Lajos megfogalmazta szöveget, eredetileg a Bécsben megjelenő — Göndör Ferenc szerkesztette — *Az Ember* című lapban jelent meg — hét folytatásban — 1924 március-áprilisa folyamán; nekünk csupán az 1927-es kötetbeli újraközlés állott rendelkezésünkre.)

"A lapok — írja Ady Lajos — egyre kevésbé érdekelték. Még olvasgatott, de nem úgy, mint régen, amikor még minden érdekelt az újságokban. Erdélyről beszélt sokat [...]" (Ua., 238. p.)

Az Ady-kronológia már csupán két időpontot rögzít:

1919. január 12.: A nagybeteg Ady Endrét szállítják a Liget Szanatórium II. emeleti 30-as szobájába.

1919. január 27.: Délelőtt 3/4 9-kor meghal Ady Endre; az utolsó órákban Papp Mária ápolónő van mellette.

Szándékosan mutattuk be először az Erdély elvesztése és Magyarország feldarabolása bizonyossá válásának tudomásul vétele utáni összeomlását s halálba torkolló zuhanását Ady Endrének.

A továbbiakban — visszaugorva az időben — azt a tíz esztendőt mutatjuk be, amelyet Ady-nak az 1905-ben legelőször papírra vetett Erdély-hitvallása és 1915. júliusi erdélyi útja fog közre.

Az első, csaknem egy évnyi — 1904 január végétől vagy február elejétől 1905 első hetéig tartó — párizsi tartózkodásából hazaérkező Ady január 10-én már megkezdte munkáját a *Budapesti Napló* szerkesztőségében: naponként ír glosszát az ún. "hírféj-rovat"-ban, két-három vers a lap minden vasárnapi számában, végül egy-két tárcanovella a heti penzuma. Friss erővel veti bele magát a hazai közéleti és politikai élet eseményeinek minden történésebe. Figyelmét a legapróbb esemény sem kerüli el. Glosszái általában a hazai politikai és közélet visszasságait leplezik le könyörtelenül, de ugyanúgy figyelemmel követi a külhoni eseményeket, s azokkal sem bánik kíméletesebben. Munkásságának eredménye: rövid idő múltán kikiáltják magyarellenesnek, nemzetárulónak, zsidóbérencnek, magyargyalázónak... De ő szinte büszke e "babérokra", s még harsányabban hallatja hangját a politikai zenebonában. Hallatlan energiával írja cikkeket s állja az ütések.

Erdélyi vonatkozású első megnyilatkozásából — *Elnémult harangok* — már idéztünk néhány mondatot; most írjuk ide az idézet közvetlen folytatását is: "Hogyne lehetne Erdélyről drámát írni? Ha egyetlen kultúrország színpadja sem engedné meg a dramatizált vezércikket, a mienknek Erdély miatt meg kellene engednie. Tudja meg mindenki a veszedelmet. Meetingekeket kellene tartani. Semmi sem volna sok. [...]"

Simándy Pál, ifjú kálvinista teológus, hazakerülve külfödről, egy kis bánattal a szívében, apostol akar lenni Magyar-Garabán, hol az oláh áradat eltemette a magyarságot, s hol alig él már néhány korcsmagyar, pedig magyar volt itt valaha a világ. Hatalmas pópájuk van az oláhoknak, a liga és a komité vitéze, a havasok püspöke. Evvel kell megvívnia Simándynak a harcot. Meg kell szólaltatnia, büszke kongásra hangolnia híres, néhai jó Bod Péter uram templomának Rákóczi-harangjait, s a »ködből a világosságba emelni« a korcsmagyarokat. Véghez viszi mindazt, amit egy Jókai-féle Berend Iván véghezvihat. S mi az eredmény? Nőül veszi az oláh pópá leányát. Ez a mese röviden [...]" (*Budapesti Napló*, 1905. január 21.).

Paulovics László grafikája

A *Figyelő* című folyóirat 1905 áprilisi — 15-én megjelenő — számában napvilágot lát addigi legnagyobb írása:

Ismeretlen Korvin-kódex margójára

(Panaszkodás és hit)

Magyar Nap-király renaissance lovagja, különös frást ró most ide egy késői, szegény és szomjas fródeákok. Ne fedd őt meg érte felséges Korvin Mátyás, mert balgának látszik, s maga előtt Attavante mester köntösében valamit lát, ami nincs, és ír valamiről, ami nincs. Ilyenek voltak mindig ők, az íródeákok. Íme, én is híres Korvinádnak olyan darabjába vetem most betűimet, melyet meg sem írt egy talán meg sem született magyar ember, s

akit igen jeles mestered, Vitéz János méltán lenézett, mert verseit s lázas álmodozásait paraszti magyar nyelven kiabálta. Sőt most is kiabálja, ez ismeretlen kódex fródik azóta egyre, vajjon el lehet-e valaha olvasni? Avagy csak egy különös, nagy lelki-pör ez, melyet íme félmerészséggel tribunál elé cipel valaki, aki sok-sok éjszakán vívódott már azon, hogy jó: nem érdemes, helyes: golyó, de lehetséges-e egyáltalában? Nem olyat keresünk-e, ami nincs, s ami olyan, mint ez a kódex, melynek margóit betűkkel és kétségekkel besűríttem? Nem kódexi nyelven mondom, s talán a te finom, de századokkal ezelőtt megállított s bekríptázott lelked fel sem fogja mindjárt: fogunk-e itt mi valamikor affélet csinálni, amit mostanában különösen nagy erővel

meddő gnóm vagyok, mert nem is lehetek más. S mindenki az, ki kiválasztva és kiváltva magát, szállni szeretné itt. Óh, hogy kerülgetem: vércse-e a magyar génius, vagy ügyetlen szajkómadár, vagy Pallas Athéné szent madara, keresem a jeleket.

Sejtelem-ösvények vezetnek keresztül a Királyhágón: talán itt. Itt, ahol Bálványos vára legtovább kacagta Krisztus gyűlevész papságát, amely jött a legfrissebb ázsiai csordát besorozni Petrus nyájába. Mert az erő bizony nem ott van, hol rögtönös a hajlás. Ha szabin asszonyok lettek volna a tarka vérű lovas-törzsek, már mindjárt agyonölelte volna a magyart a római férfi, ki jött ölelni két ursból is, Rómából, Bizáncból. A csatangoló, kancatej-ivó csak a nagy Fal tájáról jöhetett, de lelkének mégis megkövesszoltatni kellett lennie ama kovással, mely itt Európában csinált mégis a homo sapiensből olyan egy kicsit isten, egy kicsit féreg, de szép valamit. Mert miért jött volna akkor, s miért nem engedte idáig kitessékelni vagy agyonpréselni magát? Az ám, de lépteim a Királyhágó erdőit tapossák, s nem érzem magam Julián barátnak, aki visszavágyik Nagy-Magyarországba. Szegény Nagy-Magyarország, talán sohasem is volt, csak Erdély volt mindig, Tránsszilvánia, Erdőelve, Szilágyságon túl. És ha nem nonsens, amit keresünk, akkor az innen korrespondált mindig a Nyugaton küzködve finomodó emberlélekkel. Nagy-Magyarország sohasem élte a maga életét; volt fajok nászágya, vérmedencéje. Akkor, mikor csak eredményeikben ismert, rejtelmes törvények azt szabták ki a népeknek: no, most kell megnőniök. Hiszen Erdély is jancsári életet élt, de Erdély állam volt, az önmagáé volt ez időben. Miért? Szent véletlen jóvóltából. Nem, de mert csak az erdélyi Magyarországon maradhatott meg az, amit keresünk, s amit talán, óh ott sem bizonyos, hogy megtalálunk.

Erdély adta nekünk a Napkirályt, Erdély szerezte a mohácsi veszedelmet, hogy megszabaduljon tőlünk. Neki volt Fráter Györgye, ki tudta, hogy kell a törökkel bánni, s távol tartani tarkónktól a simogató német kezét. És Erdély látott elsőnek mélyen be Európába. Jött a nagy égszakadás, jött a protestantizmus, és Erdély érezte legjobban, hogy lesz az ötödik, hatodik vagy nem tudom hányadik honfoglalás, de az lesz. S odakapcsolta magát Európához, lelkébe engedett mindent, ami jött, s produkálta a legmerészebb s legmagyartalanabb produktót: az egészen újat. A nagy Kulturvolk a Rajna mentén még égette a zsidót, a dominikánus vérebe csakoltak mindenütt Nyugaton, Erdélyben agg és primitív lelkű magyarok nem féltek circumcisiót kérni kóbor rabbiktól, s szinte Ázsia szélén egy kis ország akadt, >>>>> folytatás a 14. oldalon

>>>>> folytatás a 13. oldalról

mely ki merte mondani, hogy az embereknek hite pedig az ő maguk dolguk. Innen indul meg magyarok rajzása már előbb nyugati scholákra. Összeszedni én kis memóriámból nem tudok mindent, de Shakespeare születésének esztendejében itt ír már drámát Karádi Pál. Itt szabad Krisztust megtagadni unitáriusoknak. Jeremiádok itt képviselik először a megfinomodott dalleket. A lantosoknak itt van vidám, szabad útjuk, innen adják az eseményeket Nagy-Magyarországnak, szegény, sanyargatott szomorú földnek. Bethlen Gábor itt teremti az oláh pakulátoroknak irodalmi nyelvet. Itt siratja az első magyar kultúrember, Szenczi Molnár Albert, hogy ő magyar, de nem lenne más egy világért sem. Itt terem az első asszonyíró, azután az erdélyi Mikes Kelemen példája annak, hogy nekünk futni kell a germántól, s nyugatabbra menni eszmeházasodások céljából, és ugyanő az, aki megmenti tisztaságát, becsületét a kemény, szegény, de szűz és erős magyar nyelvnek századokra. Descartes Erdély révén jut keletre, Comenius Ámost erdélyi asszony veszi észre. A székelly balladák vetelednek ez időből a skótokkal, Rákóczi Versailles-ban is becsült nagyúr, Bogdán, Mátyosi, Kucpeczky már festhetnek Erdélyben. Kell a zene, s nem udvari bolond a költő, Brillant-Savarin előtt már művésze van itt a konyhának. Itt születik Wesselényi, Kölcsey, s itt keresi a megvigasztaló, kultúrára legalkalmasabb magyart nagy magyar agitátora a civilizációnak: Kazinczy Ferenc. És mennyi minden nem jut az eszembe: egy kicsit Kazinczyak vagyunk mind, akik itt gondolkozunk és szomorkodunk. Kanton, Peking s a kínai városok jutnak az eszünkbe, ahol hajnalonként a kapukat lármás harsonaszóval nyitják meg, de őrködnék, hogy ne lopozzék be valaki, aki újat hoz a kulik népének. A vérkeresztelésben is szerencsétlenek voltunk. Akiket kaptunk szlávától, svábtól, azok szinte mind tatárabbak a tatároknál. Ideafőbb fajtát nem képelek a magaménál; hiszen Kínában már Montesquieut olvassák, s a sárga faj olyan renaissancera készűl, amilyen sohasem volt. Mi pedig, ha megyünk, visszafelé megyünk. Mit keressünk? — Hol keressünk? — Úgy gondolom, meg kellene próbálni Kazinczyval Erdélyből kiadni, ha élt, s megtermékenyíteni, megszaportítani azt a magyar típust, mely nem medve, holott Erdélyben több a medve. Ha száz évvel hátrább cammogunk, és csak cammogunk, és újat nem tudunk adni, hacsak ha nem antikultúrálisat, mi lesz velünk? Nem elég, ha vannak Apácai Csere Jánosok, ha nem mély a néplélek, hiába dobjuk bele a métermázsás követet, nem fröccsen fel a víz egy méternyire sem. Csakugyan mi vagyunk azok, akiknek nem jutott a neme-

sebb fajok szükséges szenzibilitásából? Erdély mást bizonyított, próbáljuk Erdélyt folytatni, hátha lehet.

Nemes és csodálatosan nagy királyom, Hollós Mátyás, úgy-e zsémbes, úgy-e nagyon keserű, úgy-e nagyon hitetlen késői íródeákod? Nem tudja: ír-e valamibe, nem tudja: ír-e valamiért, nem tudja: van-e itt valami? Néha vannak következő gondolatai: Idejött régen egy vad, lehetetlen, bizonytalan, de erős vérű fajta. Eleddig ereje volt roskadva is élni s nemes idegeneket vérebe befolytatni. Miért nem lett belőle mégis semmi? Csakugyan kifelejtődött idegrendszeréből az a néhány szükséges idegszál? Miért iszik kancatejet ma is még, holott nektárt ihatna a magyar? Miért nem képes reagálni és megnyergelni önmagát, mikor már úgysem lehet lovas nemzet? Miért? Miért? De szép volna hinni, hogy idejöttünk

Akárhol. Erdélyben? Erdélyben. Akárhol."

De nemcsak a hazai életet-visszonyokat kíséri éber figyelemmel, kipellengérezve minden hibát, bűnös visszásságot, hanem a határon túlról érkező híreket is kritikus tollal glosszázza meg:

"Románia kölcsönkérte a kultúrát Franciaországtól. Franciaország szívesen ad kultúrájából minden népnek. Románia ugyancsak nem szomszédos Franciaországgal. Politikai függetlenségét féltene nem kell. Attól sem kell félnie, hogy Románia elfranciásodik. És mégis Bukarestben forradalom tört ki egy francia előadás alatt. Nem befejezett kultúrájú kicsiny nemzetekben sok az ambíció. Mindenképpen cselekedni akarnak valami nagyot. A hazát nem bántja senki. De a hazát megmenteni mégiscsak kötelesség.

Márton Ferenc: Ady, 1911

kibőjtölni — az árját. Mikor az árja belefűl önmaga piszkába, mi helyébe ülünk, s intünk Ázsiának: küldj új csapatokat, megtanítunk benneket arra, hogy kell egy külön kultúrát csinálni. De óh, rovom, rovom a fekete betűket és a fekete keserűségeket Korvinád nem létező exemplárjának margójára, és — nem hiszek. Én meddő vagyok, s aligha azonképpen nem halok meg. De akiknek gyermekei vannak. És gondolkozunk. És Apácai Csere Jánosok vagyunk. Német lesz-e, szláv-e, mi lesz a messze unoka? Rossz gondolat, bűnbe vivő, de becsületes. Óh, Napkirály, nincs igazam, de feléd fordulok. Én, aki szilági vagyok, ahogy Szilági és szilági volt nagy asszonyanyád. És taposom, áthágom a Királyhágót, s míg ebben az országban alig teszi, cselekszi valaki azt, amit cselekednie kellene, s ami eltemetné azt, hogy a nagy Fal mellől jöttünk, én, a te késői íródeákod, s mi mind keservesen, szerencsére, még csak ott tartunk, hogy talán. Talán — higgyünk. És keressünk. Valahol.

A bukaresti diákok tehát megmen-tették a hazát." (Jegyzetek a napról, III. A bukaresti diákok. — Budapesti Napló, 1906. március 29.)

Vagy:

"A déli Kárpátok alatt szaporán és érdekesen éli világát egy ifjú királyság. Románia a románoké, s türelmetlenebb sovinizmus ezidő-szerint egész Európában nincs az oláhnál. Néhány nappal ezelőtt forradalom tört ki Bukarestben egy francia előadás terve miatt. Románia vezető emberei, intelligensei csaknem egytől-egyig európai emberek. Száz és száz román diák jár évenként például a párizsi Sorbonne előadásaira. Természetes, hogy Párizsban a magasabb és szolidáris emberi kultúra apostolai nem értik Romániát. Miért ez a féktelen türelmetlenség? Most aztán válaszolnak Bukarestből a párizsi kérdésre. Az oláh sovinizmus nem Románia produkciója. Magyarországon született és nevelődött oláhok honosították meg. Ezek rettegnek minden újtól, minden idegentől. Minden-től, aminek nemzeti bocskországa

nincs." (Jegyzetek a napról, I. Románia — Budapesti Napló, 1906. április 20.)

Ám nem késlekedik — okulásunkra szolgáló, példaként követhető — minden szívet melengető eseményről beszámoló hírről tudósítani, ami a szomszédból érkezik:

"Mi igazat adunk Károly román királynak: a diák tanuljon. Tanuljon bizony az ebadta csibe, és ne politizáljon. [...]"

Az oláh gimnazisták kérvényt dobtak Károly király kocsijába. Mellékes, hogy a merészség miatt még a diákok tanárai is orrot kaptak. A fontos az, hogy a diákok lázadó parasztok számára kértek kegyelmet.

Románia sem kultúrország, sőt rettenetesen nem az. Erről a bojárszarnokságról, az általános anyagi és lelki nyomorúságról éppen mostanában megrázó dolgokat tudtunk meg. Románia is Kongó-völgy, Kongóbb és kongóbb minden más szomorú országnál. De íme: a gimnazisták fiatal szíve könnyben és vérben reszket a paraszt, a szegény lázadó és legyőzött paraszt sorsáért. A Jorga-féle oláh professzorokat szabad megítélnünk és leköpnünk. De a Jorga-féle oláh professzoroknak egy nagy enyhítő körülményük van. Beoltották a nebulók, a jövődi oláh intelligensek gondolkodásába a nép szerelmét. Holott Romániában is többnyire a kiváltságosoknak és a kiváltságosaktól megtérteknek a fiai juthatnak csak iskolába, pláne az elemnél magasabba.

Elképzeljük-e mi itthon, Magyarországon, hogy ilyen történ-hessék? Én emlékszem, hogy a mi gimnáziumainkban például a többek között egy indulót tanultunk énekelni. Ha jól emlékszem, Hertelendy-induló a címe. És énekeltük, majdnem megbolondultunk a kéjtől. Párducos ösök félelmes és szép úri jogainak a nótája ez. S a magyar gimnazista fűjja: honotokért, nemesi jussotokért ne sajnáljátok ontani hazafi-véreteket. [...] Most már képzeljük el, Isten és a magyar nagyurak irtalmassága mentse meg tőle bennünket, fölkél a magyar paraszt. Ömlik a vér a magyar rónán, s természetesen újra bilincset, sőt súlyosabbat kap a nyomorult. Úgy neveltek-e ez országban minket, akik szintén csak szabad lakájok, túrt senkik vagyunk a mágánok és püspökök országában, hogy egész szívünkkel és indulatunkkal a nép mellé álljunk? A Hertelendy-indulót daloló magyar diákok fognak-e, tudnának-e olyat érezni és cselekedni, mint az oláh gimnazisták?

Újra Károly királlyal jelentjük ki: a diák tanuljon. Újra azt mondjuk, Romániában még annyira sem tejfel, mint nálunk. És újra állítjuk: irigyeljük Romániától a gimnazistát."

(Az oláh gimnazisták. — Azoknak a nép baja fája. — Budapesti Napló, 1907. július 20.)

(folytatjuk)

GAAL GYÖRGY

A 110 éves EMKE

4. rész

Az 1935-ös közgyűlés és a tervezetések

Az 1935. október 17-re meghirdetett választmányi gyűlés, s az azt követő teológiai közgyűlés, úgy tűnt, hogy 17 esztendei tetszhalálnak vet véget. A 17 év az alapszabályok elismertetéséért folytatott jogi harccal és az anyagi javak védelmével telt el. Az új közgyűlésnek programot kellett adnia, s megfelelő tisztikárt választania. Az eddigieknél alaposabban előkészítették, úgyhogy az erdélyi magyar politikusok, közéleti személyiségek többsége mejelent, s a sajtó is képviseltette magát. A megújulás szükségességét mind az elnöklő Béli Kálmán, mind pedig az elismertetésért folytatott küzdelem mozzanatait bemutató főtktári jelentés hangsúlyozta. A pénzügyi elszámolás szerint a hatalomváltozáskor meglevő 350 milliós vagyomból 3 és fél millió lejnyi érték maradt épületekben, földben és pénztetben. De ebbe beleszámították a még mindig vitatott ingatlanokat is. A legszomorúbb az algyógyi földművesiskola helyzete. Az állammal kötött szerződés lejártakor, 1930 decemberében a meghagyott földet és épületeket is államosította az Agrárbizottság. Az egyesület kénytelen volt kártérítési pert indítani. Kun Kocsárd kriptáját háromszor is feltörték, legutóbb csontjait is szétszörták. Az EMKE most vasbetonnal falaztatta el a bejáratot. A munkaprogram kereteit az új alapszabály eléggé körülhatárolta. Így például iskolát nem támogathatott az EMKE. Maradt a népnevelés, a szövetkezeti eszme terjesztése, egy erdélyi jelzalog-hitelintézet megteremtésének a terve és "a székely egyházi és iskolaügyi autonómia" megvalósítása. Talál ez az egyetlen újszerű, az adott helyzethez igazodó programpont. Sándor József szerint húsz-ezer "áldozatkész magyar", vagyis 200 lejes alapítótag kellene, hogy működőképesse válják újra az egyesület. A választások során tiszteleti (vagy az újabb megjelölés szerint dísztaggá választották Bánffy Zoltánné Teleki Eliz grófnőt, a többi tisztségviselő mandátuma öt évre szólt. Az elnök Béli Kálmán, az egyik alelnök Jósika Gábor maradt, új alelnökségre Jelen Gyula birtokost, ügyvédet érdemesítették. S végre teljesült Sándor József régi vágya, a létesített ügyvezető alelnöki tisztséget vele töltötték be. A többi tisztségre új személyeket kellett felkérni, a 32 tagú "tiszttakar" mellé 12 póttagot is választottak".

A közgyűlés jubileumi is lehetett volna. A beszámolóokban azonban egyetlen utalás sem olvasható arra, hogy ezt bárki emlegette. A Jő-
estét 1935. évi karácsonyi számában közölt egy-
terjedelmesebb cikket Sándor József *Félszázad
az EMKE történetéből* címmel. Nem csak vissza-
tekint, de a jövő terveit is vázolja. Sajnos, a
tervezgetésből semmi sem valósult meg. Mint
Bíró Sándor megjegyzi⁴⁰, ekkorra már az egye-
sületnek "a magyar közönséggel való kapcsola-
ta annyira megszűnt, hogy újrászervezése csak
lépésben történhetett". Mi a "volna" szót is hoz-
zátennénk. Ugyanis az EMKE előtt két és fél év
állt, amíg 1938. február 11-én bevezették Romá-
niában az ostromállapotot, majd március 30-án
minden pártot, egyesületet, csoportosulást fel-
oszlattak. Hogy e két és fél év alatt valami újat
kezdeményezett-e az egyesület, ennek semmi-
lyen jelét sem találjuk. Az ügyvezető alelnök-fő-
titkár már több mint 80 éves, s szenátorként

jórészt Bukarestben tartózkodik. Az elnök nem él Kolozsvárt, az alelnökök pedig még több más tisztséget is betöltenek. Nincs aki a tényleges szervezést végezze.

Egyedül a vagyonvédelem folyik, nem hiába választottak hat jogtanácsost az újjászervezőkor. Ennek egyetlen konkrét, a sajtóban is tükröződő eredménye az algyógyi 1930-ban államosított földért és épületekért fizetendő kártérítés kiharcolása. Az algyógyi járásbíróság 500000 lejt ítelt meg. Ezt a dévai törvényszék 1934 februárjában 3280173 lejre helyesbítette. A táblánál folytatott per 1937 novemberében 4 millió lejt megítélésével zárult. Ezt tovább fellebeztek, de a legutolsó fórum, a Semmitőszék is a 4 milliót szentesítette, a perköltségeket az EMKE javára íratva⁴¹.

Az ÉMKÉ-ről azonban nem feledkezett meg teljesen az erdélyi magyarság. Hogy lett volna aki újjászervezze, s lehetett volna valamit kezdeni vele, arról tanúskodik Venczel József 1939-ben a Hítel oldalain közölt *Művelődéspolitikai terv*e⁴².

Venczel abból indul ki — Márton Áron hasonló véleményére is hivatkozva —, hogy hiányzik egy erdélyi magyar közművelődési központ, mely a kezdeményezéseket összefogja. Ez lehetne az EMKE: csúcsintézmény. A már elszorvadt szervezet reformja után a közművelődési feladatok munkálója, művelődési központ, közművelődési kormányzat lehetne. Az általános megállapításokon túl Venczel részletezi is, hogy milyen konkrét célkitűzéseket találna méltónak az EMKE-hez. A neveléspolitikában pedagógiai alosztálya megszervezné a tanítók, tanárok, egyházi, tanügyi előadók egyesületét, évi, havi értekezletét, nyári tanfolyamait. Folyóiratuk lehetne az Erdélyi Iskola. Az iskolán kívüli népnevelést egy igazgató vezetésével utazó titkárok irányítanák, de ide tartoznák az EKE, az Erdélyi Gazdasági Egyesület, a Magyar Dalosszövetség vezetőinek az értekezlete, a sportmozgalom összefogása, a népkönyvtárak ügye és az erdélyi magyar sajtószövetség. A tudomány- és művészetpolitikában az Erdélyi Múzeum-Egyesület, az Erdélyi Irodalmi Társaság, az Erdélyi Szépművészeti Céh, a Barabás Miklós Céh összefogó, végrehajtó szervét kellene megalkotni. Ez lenne a közművelődési szakosztály. Biztosítaná az egyes tudományágak művelését, a tudományos közvélemény-alakítást, az utánpótlás képzését, s gondjaiba venné a könyvtár- és múzeumuğyet, a tudományos könyvkiadást. Össze kellene fogni az elszigetelten alkotó írókat, művészeket, biztosítani a tárgyilagos bírálatot, felkarolni a színházügyet, a műemlékvédelmet, támogatni a zenetársaságokat. Létesítené még néprajzi alosztályt a népi kultúra feltárására, figyelmet fordítana a szóránymagyarság védelmére. Az EMKE élére egy Közművelődési Tanácsot állítana. A terv fő érdeme, hogy az egész erdélyi magyarság művelődési rendszerét próbálja átgondolni, hogy az addigi atomizált helyzetet akarja felszámolni. Venczel EMKE-je azonban csak nevében a régi, annyiban elüt a hagyományos keretektől. Az akkori körülmények között megvalósítása inkább utópiába illő. Önkéntes alapon alig lehetne ekkora adminisztrációt létrehozni, az alkalmazottak hadát az EMKE vagyona nem tarthatná el. És egyáltalán, hány év alatt lehetne egy ilyen irányú alapszabály-módosítást bejegyeztetni... (Tegyük hozzá: 1991-ben az EMKE feltámasztá-

sakor megfogant Venczel ötlete, s valóban csúciszervvé vált az egyesület.)

A bécsi döntés utáni március tizenötödikék

Az Észak-Erdélyt újra Magyarországhoz kapcsoló 1940. augusztus 30-i bécsi döntés teljes passzivitásban találta az EMKE-t. Jóformán csak Magyar utca 1. szám alatti főttkári hivatalát tartották számon, s egyetlen működő képviselője Sándor József volt. Az ő tevékenysége is a vagyonkezelésre korlátozódott. A magyar társadalom annyira megfélemedezett az egyesülettől, hogy hónapok teltek el, s nem került szóba az EMKE felújítása, a 90. évéhez közeledő főttkár sem kezdeményezett közgyűlést. Alighanem sejtette, hogy rá is árnyék hárul majd a 22 évi passzivitás miatt, s nem kerülheti el a nyugalmazást.

De Sándor Józsefnek az EMKE-vezetés mellett volt még két lappangó tisztsége is, melyek az első világháborút követően nagyrészt feledésbe merültek. Az egyik az 1873 óta működő Március 15-i Állandó Bizottság vezetése. Ez a bizottság szervezte meg évről évre a magyar szabadságharc évfordulós ünnepségeit⁴³. A közhatalomváltozás előtt többször is Sándor József tartotta a megemlékező beszédet, vezette az emléklülest. Aztán elmaradtak a nyilvános megemlékezések, s a bizottság rendre feloszlott, tagjai meghaltak. A másik tisztségét még a román fennhatóság alatt is gyakorolhatta. A Március 15-i Állandó Bizottság 1891-1892-ben Kuszko István vezetésével létrehozott egy 1848-as Ereklýmúzeumot, hogy itt őrizték meg a forradalom és szabadságharc tárgyi emlékeit, dokumentumait. A múzeum patronálását Kolozsvár városa vállalta, s az akkor még létező tornavívoda épületének emeleti termeit ultalta ki részére. Itt nyílt meg 1892. szeptember 18-án, Kossuth Lajos születésnapján az állandó tárlat⁴⁴. A közhatalomváltozás után a tornavívodában román néprajzi múzeumot rendeztek be, s hosszas utánjárás eredményeként a Mátyás király szülőházban kaptak két helyiséget az ereklýmúzeum részére. A múzeumnak 1903 óta Sándor József volt az igazgatója, s most a költöztetést és az 1925. október 11-i ünnepélyes megnyitót is ő vezette. Beszédében utalt rá, hogy a helyiségekben szűkösen fér el a sok anyag, de így is köszönet illeti a várost, hogy nem feledkezett meg védnöki tisztségéről. A népes közönség soraiban helyet foglaló Utalea polgármester Sándor József üdvözlő szavaira magyar nyelven válaszolt⁴⁵. Aztán többször is változott a város vezetősége, s az 1930-as években a múzeumot bezáratták. Ekkor már egyetlen "gazdája" Sándor József volt, aki hét nagy ládába csomagoltatta anyagát, s az EMKE főtitkári hivatalába vitette. A legérdekesebb tárgyakat ott ki is állította.

Balogh Edgár 1941 júliusában így írta le a főtitkári hivatalt: "Változnak az idők, s íme, Sándor Józsefnek is át kell adnia hagyományos helyét a Kossuth-asztal mögött. Ezt a fehér oszlopokon nyugvó márványasztalkát, a turini remete adományát, kapta az ember először szembe, ha belépett az EMKE főtitkári szobájába. Ott állt éppen Sándor József iratokkal megpakott íróasztala előtt. S körös-körül is, ahány tárgy, annyi műemlék. A falon végesvégig a lerombolt aradi emlékoszlop bronzairól készült gipszöntvények: a tizenhárom vértanútábornok emléklakettjei. A sarokban gróf Leiningen-Westerbug Károly íróasztala, rajta fényképek, okmányok, legfelül az osztrák császári hadsereg háromnyelvű plakátja, melyen bejelentik Kolozsvár lakosságának Tamás András

>>>>> folytatás a 16., 17. oldalon

>>>>> folytatás a 15. oldalról

és Sándor László kivégzését. Egy emelvényen Csányi László erdélyi kormánybiztos szobormodellje áll. Csak az, aki itt, az EMKE szentélyében körülnézett, érezheti át igazán, hogy milyen szellem élt itt egy közhasznú munkában eltelt emberöltő folyamán⁴⁶.

Hogy miért kellett Sándor Józsefnek átadnia hivatalát, arra közvetlen okot az első szabad március 15-i ünnepségek szolgáltattak. Hosszú évtizedek után először lehetett az egész város ünnepévé tenni március idusát. Úgy tűnik, hogy a baloldali erők kezdtek először szervezkedésbe, s népfronti jellegű szántak a megemlékezésnek. Ők azonban hiába folyamodtak volna rendezési engedélyért. Az ünnepség történetét Nagy István és Balogh Edgár is részletesen elmeséli önéletrajzi kötetében⁴⁷. Az előbbi szerint Balogh Edgár, az utóbbi visszaemlékezésében a Szentimrei Jenő volt az ötlet, hogy forduljanak Sándor Józsefhez, s kérjék a Március 15-i Állandó Bizottság felújítására és az ünnepség rendezésének elvállalására. Balogh Edgárt idézzük: "Józsa Bélával együtt kerestem fel az öregurat üresen tátongó egyesületi helyiségében a Magyar utca elején, előzetes bejelentés után ünnepélyesen várt Than Mór életnagyságú Auróra-festménye alatt. Tudtuk róla, hogy mint 49-es honvéd-emigráns gyermeke Bukarestben született, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület egyik alapítója és amolyan örökös főtitkára, s az OMP szenátorként ízes román beszédével védte a kisebbségi jogokat. Nem tudtuk róla (halála után derült ki), hogy Eminescu első magyar fordítója volt, s egyelőre nem sejtettük, hogy céljaink szószólója lesz. Pedig ez történt. Egy régi alapszabály szerint a felújuló bizottságba bevonta a hivatalos élet korifeusait, akik siettek is helyetteseikkel magukat képviseltetni, s mert természetesen tekintette a jó értelemben vett polgári demokráciát (a méltóságos uram titulus elfogadása ellenére), nem kifogásolta, hogy gyári munkásokat, hóstáti földészeket, kisiparosokat és kiskereskedőket, fiatal írókat is beajánljunk az alispán, a polgármester, a rendőrfőkapitány, az egyetemi rektor és több egyházi méltóság mellé. Józsa Béla emléklapokat nyomtatott Kossuth és Petőfi képével s a Tizenkét Ponttal, ezek az EMKE címeres pecsétjével kerültek forgalomba, s a tízfilléres nyomtatványból 600 pengő gyűlt össze kiadásainkra a külteleken és az üzemekben. Sándor József az EMKE aranykorszakát látta visszatérni a szervezkedés lázában, s minden ment is a maga útján, amíg valaki gyanút nem fogott".

Ekkor igyekeztek korlátozni a Sándor-féle megemlékezés műsorát, s a polgármesteri hivatal a Mátyás szobor előtt a Főtéren tartotta a fő ünnepséget. Sándorék ünnepélyére délután 4-től a diákház nagytermében került sor. Az Ellenzék szerint⁴⁸ Szegő Júlia Bartók- és Kodály-dalokat énekelt, Deésy Jenő színművész elszavalta a Nemzeti Dalt, munkás és földész dalegyletek léptek fel. Az ünnepi beszédet Sándor József mondta, a munkásság szónoká-

nak, Nagy Istvánnak a felszólalását nem engedélyezte a hatóság. Sándor "többet adott, mint amennyit reméltünk. Egyszer: úgy tagolta és részletezte a magyar történelmet, hogy az országteremtést István király napja, a polgáriassodást március idusa, s a jövőt a munkásság május elsejére jelképezi! Robbanó taps, ujjongás tört ki a teremben. Az első sorban ülő rendőrtiszt elképedve emelkedett fel, a szónokló méltóságos nyilvánvalóan nem tudja, hogy Magyarországon május elsejének megünneplése tilos... Az öreg intett, csend támadt, a rendőrtiszt is viszszafelelt a helyére. Sándor József kezében most az emléklap rózsaszíne csillant fel: engedélyt kért a Tizenkét Pont felolvasására. Mint hangszóró dörögte vissza a terem Petőfiék harcos demokráciáját: tapsot kapott minden pont. Végül — kezében a Kossuth-pohárral — Sándor József egyenesen Bárdossy László külügyminiszter »barátjához« fordult a szónoki emelvényről, s Kolozsvár 48-as szellemére hivatkozva üzent neki: úgy őrizze ebben a háborús világban az ország függetlenségét, mint a szeme fényét..." — emlékezik vissza Balogh Edgár. Aztán a többnyire munkás-földész hallgatóságnak Balogh bejelenti, hogy a munkásság szónoka nem kapott engedélyt beszéde elmondására. Erre fúfogtatás, lábdobogás kezdődött közbekiáltásoktól tarkítva, amit a hatóság tüntetésnek minősített. Balogh Edgárt be is idézték a rendőrségre, Sándor József ment utána elsimítani az ügyet. Jellemző, hogy a másnapi helyi lapok részletes beszámolóiban alig történik utalás arra, hogy a Mátyás király diákházban is ünnepeltek, az incidensre nem térnek ki.

Ilyen előzmények után június 22-re hirdetik meg az EMKE közgyűlést, azt megelőzően pedig választmányi gyűlést tartanak. De már a választmányi értekezlet reggelén "jólinformált helyről vett értesülés" alapján címben közli az Ellenzék, hogy "Sándor József nyugalomba vonul". "Az EMKE-nél elfoglalt állásának betöltésénél, legjobb meggyőződésünk szerint, olyan agilis és tetterszerű férfiúra esik a választás, aki a legteljesebb mértékben tisztában van az EMKE-re váró nagy feladatokkal és képes a hivatalával járó nagy nemzeti feladatok elvégzésére." Ha e férfiú ténylegesen megjelent volna a közgyűlésen, s elfoglalja a főtitkári tisztséget, méltányos eljárásról beszélhetnénk. Az ügymenet azonban azt bizonyítja, hogy a közgyűlés egyetlen lényeges pontját, Sándor József nyugdíjazását politikai okokból felülről sugalmazták.

A teológia dísztermében megtartott közgyűlést Béli Kálmán elnök vezette, kifejezte "a magyar közvélemény egyöntetű óhaját, hogy ennek a nagymúltú egyesületnek gyökerében kell megújulnia". A pénztári jelentésből kitűnik, hogy a bécsi döntéskor 4 millió 600 ezer lejt tett ki az egyesület vagyona, de ennek közel 90%-a Dél-Erdélyben maradt. A román időkben összesen 8 közgyűlést és 20 választmányi gyűlést tartottak, szinte valamennyi fő témája az alapszabály-módosítás volt. Bartha Ignác ügyész az alapszabály jelenlegi helyzetéhez való igazítására tesz javaslatot. A megváltoztatandó paragrafusokra nincs utalás. Az elnök beszámol arról, hogy dr. Zboray Miklós országgyűlési képviselő 411000 pengős alapítványt hagyott az EMKE-re félárva gyerekek nevelését elősegítő célzattal. A család megtámadta a végrendeletkezést, de sikerült kiegyezni. A pénzt ingatlanokba fektetik. A lényeges pont ezután következik: tizenegy választmányi tag indítványát terjesztik be a főtitkári állásban történő személyi változásra. Béli elnök javasolja, hogy "a sok érdemet szerzett főtitkárnak" adjanak az 56 évi munkája után méltányos nyugdíjat, érdemeit jegyzőkönyvileg ismerjék el. Sándor József azonban szót kér, hangsúlyozza, hogy "hivatást érez a további

munkához", s legalább ügyvezető alelnökként szeretné vállalni az új feladatokat. Mikor Asztalos Sándor azt válaszolja, hogy nincsenek olyan feladatok, amelyeket bárki fiatal el ne végezhetne, a főtitkár felháborodottan távozik a teremből. Ezután megszavazzák Sándor József 1941. július 1-től történő nyugalmazását, ötagú bizottságot küldenek ki nyugdíja megállapítására. Óváry Elemér javaslatára jegyzőkönyvben örökítik meg érdemeit, s tiszteletbeli elnökké választják. A tisztségek betöltésére két hónapon belül kerül sor⁴⁹.

Az EMKE-közgyűléssel egyidőben zajlott Kolozsvárt a Közművelődési Egyesületek Szövetsége első erdélyi választmányi ülése a városháza tanácstermében. Ezen beszédet mondott Kállay Miklós elnök, Bánffy Miklós tiszteleti tag és Hankiss János ügyvezetőelnök, majd fevették a jelentkező erdélyi egyesületeket, köztük az EMKE-t, az Erdélyi Szépművészeti Céhét, az Erdélyi Irodalmi Társaságot, a Szigligeti Társaságot, a Kemény Zsigmond Társaságot. A vezetőséget is kiegészítették erdélyi tagokkal: Kemény János társelnök, Balogh Ernő, Tavaszgy Sándor, Imre Lajos, Tabéry Géza alelnökök, Walter Gyula főtitkár lett. Este a vármegyeháza dísztermében Magyar írók Erdélyről címmel a rádió is közvetítette irodalmi estet rendeztek.

Bár Sándor József nyugdíjaztatásával kapcsolatban nem esett szó március 15-i szerepléséről, a közvélemény tudta, hogy ez volt a közvetlen kiváltó ok. Erre utal Balogh Edgár a Magyar Nemzet július 17-i számában beszámolván a közgyűlésről és méltatva Sándor József egyéniségét. "Fent sokan gyűlölték, lent népszerű volt." Ő tartotta meg az egyesületben a kossuthi hagyományokat — írja kissé sarkítva. Erre Zathurechky Gyula az Ellenzék július 19-i számában vezércikkben válaszol. Nem tagadja, hogy Sándor köré március 15-én "néhány politikailag ugyancsak kétes személy csoportosult". "A gyűlés alkalmával valóban szélsőbaloldali tüntetés történt a jelenlevők nagyrészeinek őszinte megdöbbenésére." A Sándor József nyugdíjaztatását azonban nem ezzel hozza kapcsolatba, hanem korával és az EMKE utóbbi passzivitásával. "Az EMKE az erdélyi magyar közművelődés egyik legfontosabb szerve, és éppen ezért szükséges, hogy az évtizedes kényszerű és nem kényszerű passzivitás után teljes erővel munkába álljon." Valamelyes viszontválaszt Jordáky Lajos fogalmazott meg a Kelet Népe augusztus 1-i Erdélyi jegyzetében. Mint az ünnepség szervező bizottságának alelnöke főleg azt fájjalja, hogy a munkásságot minden szervezkedésben gyanús szemmel nézik, s állandóan nemzetietlenséggel vádolják.

Közben július 12-én László Dezső egész oldalas cikket ír az Ellenzékbe Népművelési feladatok Erdélyben címmel. Indítókat az adja, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium egy háromtagú, Daday Lorándból, Domokos Pál Péterből és Kelemen Lajosból álló Erdélyi Népművelési Bizottságot nevezett ki a speciális erdélyi népművelési feladatok irányítására.

László Dezső rámutat, hogy ez főleg, mert Erdélyben megvannak erre a hagyományos szörvek. "Az iskolán kívüli népvételek végzésére életképessé kell tennünk az EMKE évtizedek óta pangó erkölcsi és anyagi lehetőségeit. Minden reményünk megvan arra, hogy ez a nagyjelentőségű szervezet túljut mostani személyi válságán és megtalálja azokat a férfiakat, akikre ennek keretében nyugodtan rá lehet bízni az erdélyi magyar nép legszelebb művelését." Augusztus 19-i cikkében is sürgeti László Dezső az EMKE "mozgósítását", augusztus 30-án pedig Szabó Lajos említi az EMKE-re váró feladatokat. Szeptember 6-án ugyancsak Szabó Lajos a Népművelési Bizottság terveit ismerteti, hétféle művelődési, ötféle szórakoztató előadássorozatot és tanulmányi kirándulásokat ajánl. Ezzel az EMKE lehetséges tevékenységének egy részét veszi át.

A tisztviselői kar megújítására végül nem a szokásos módon, közgyűlés keretében, hanem a szeptember 8-i választmányi gyűlésen kerül sor. Az ülést Beldi Kálmán vezeti, s László Dezső tart előadást az EMKE feladatairól. Központi magyar kulturális szervvé akarják tenni az egyesületet, mely tartsa számon a közművelődés minden kérdését, szervezze meg a magyar intelligenciát, támogassa a szegény földműves és munkás gyermekeket, segédkezzen a hatóságoknak a népegészségügyi és népjóléti kérdések megoldásában, s hangolja össze a falusi művelődési mozgalmakat. Sándor Józsefnek az egyetemi tanárok nyugdíjszabályzata szerinti nyugdíjat állapítanak meg. Tudomásul veszik, hogy Péterfi Dénes unitárius lelkes özevegye gyalui házát és 60 holdas birtokát végrendeletileg az EMKE-re hagyta. Helyt adnak Kolozsvár város vezetősége kérésének, hogy bocsájtás az 1848-as Ereklémúzeum anyagát a város rendelkezésére egy állandó kiállítás céljaira. Végül megtörténik a választások: az új ügyvezető alelnök dr. Szathmáry Lajos lesz. 1887-ben Nagyenyeden született. A Bethlen Kollégium elvégzése után Kolozsvárt szerzett jog- és államtudományi doktorátust. A közhatalomváltás után elbocsájtják az igazságszolgáltatásból, tisztviselősködi, s közben a szörványkérdéssel foglalkozik, tanulmányokat ír. 1940 őszén a szatmári ügyészségre kap kinevezést, s onnan pályázik át az EMKE-hez. Személyisége, előléte kétségtelenül feljogosítja a rá váró feladatokra. A központi adminisztráció élére Walter Gyula szerkesztőt választják titkárral. Két szakosztályt létesítenek. A közművelődési elnöke László Dezső, titkára Nagy Géza, a társadalmi és népjóléti szakosztály két irányítója Kovrig Béla professzor és Jancsó Béla.³⁹

Az új vezetőség első tevékenysége a Széchenyi Emlékbizottságban való részvétel. Október 5-én a Színkörben díszülést rendeznek a "legnagyobb magyar" születése 150. évfordulója alkalmából. Ezen László Dezső mond beszédet, s Szathmáry Lajos átadja a városvezetőségnek a megmentett kolozsvári Széchenyi mellszobrot, kérve visszahelyezését a Széchenyi téri kútra. (A szobrot még 1921. május 7-én távolította el a román városvezetés a kútról.)

A személyi változásokat is szentesítő, immár — számításaink szerinti — negyvenedik rendes közgyűlésre 1941. október 18-án kerül sor, a szokásos teológiai díszteremben. Úgy látszik, Sándor Józsefet időközben sikerült megbékíteni, mert részt vesz a munkálatokon, sőt a választások idején korelnökként vezeti a szavazást. Az új direktóriumot három, a tisztikart hat évre választják. A szeptemberben már tisztségbe kerültekön kívül két új alelnökkel egészítik ki a tisztikart: Tavasz Sándor református püspökhelyettesével és Bartók György egyetemi re-

torral. Jelen Gyulát újraválasztják. Az igazgató tanácsban egyetemi tanárok, főpapok, igazgatók mellett egy földész is helyet kap. Az szokásos jelentéseken kívül jóváhagyják a módosított alapszabályokat, s intézkednek felterjesztésükről a minisztériumba.⁴⁰

A belügyminiszter már november elején aláírja az alapszabályokat, sőt portómentességet, csekk be- és kifizetési jogot adnak az egyesületnek. Rövid idő alatt 120 új tag jelentkezik. Csak Bartók György 48 egyetemi tanárt szervez be. Bartókon kívül Sándor Imre püspöki helynök, Boér Elek egyetemi tanár és Somodi András bankigazgató alapító tagsági díjat fizet be. Vidéken főleg Maros-Torda, Kolozs és Szolnok-Doboka megyékben kezdődik fiók-szervező munka. A novemberi választmányi ülésen Reményik Sándor-alapítványt létesítenek, s virágajándék-megváltási akciót hirdetnek. Karácsonyi bazár rendezéséről határoznak. Decem-

ber közepén betlehemes előadást tartanak a mezősegi és a kalotaszegi falvak szokásait-hagyományait felhasználva. A begyűlt pénzből a polgármester felesége, Keledy Tiborné 28 előkelő hölgy segítségével szeretetsomagokat állít össze kolozsi, kajántói, magyarmacskási és más szörványvidékeken élő szegény magyar gyermekek részére.

Az új vezetőség első kiszállására február 14-én kerül sor. Szamosfalván rendeznek EMKE-napot. Szathmáry Lajos ügyvezető alelnök az egyesület célkitűzéseit ismerteti, Nagy Géza szakosztályi titkár pedig Szamosfalva és környéke múltját vázolja fel. Egy teológus népbaladákat szaval. Az EMKE felkérésére a helybeliek vállalják, hogy március 15-re rendezzék a vértanúk emlékművét.⁴¹

Az átszervezett EMKE — mintegy kiköszörölendő az előző évi csorbát — magára vállalta az 1942-es március 15-i ünnepségek teljes lebonyolítását. Minden valószínűség szerint ez volt a város történetében a leggazdagabb, legfényesebb márciusi ünnepnap. Február 18-tól kezdődött a szervezés. Újjalakították a Március 15-i Állandó Bizottságot, melybe 64 testület küldte el képviselőit. Díszelnökeül Sándor Józsefet, elnökeül Beldi Kálmánt, ügyvezetőjeül Szathmáry Lajost, alelnökeül Jelen Gyulát, titkárral pedig Walter Gyulát választották. Vagyis az EMKE tisztikara lett egyben a bizottság vezetősége is. Bevonták a bizottságba a pártok, egyházak,

szövetségek, sőt a munkásság képviselőit is. Március 11-én a Nemzeti Munkásközpont négyezer munkás felfonulását ígéri az ünnepségre. A március 14-i kolozsvári lapok kilenc pontban foglalják össze az ünnepélyekkel kapcsolatos fontosabb tudnivalókat. Az ünnepnap reggelét zenés ébresztő jelezte, ezt az egyes felekezetek istentiszteletei követték. Fél tizenegyől a Tűzharcos Szövetség főtéri térnéje mellett zászlók alatt vonultak fel a testületek a Mátyás szobor elé. A lapok tízezres tömegről írnak. Tizenegyől a Himmusz elhangzása után kezdődtek a beszédek. A hivatalos szónok Bálint József képviselő volt, a diákság nevében Darányi Károly, a munkásságban Pálffy Tibor kapott szót. Kamarás Gyula elszavalta a Nemzeti dalt. A Szózat elénekzése után a 360 tagú cigányzenekar Kossuth-nótákat játszott. Végül Keledy Tibor polgármester és Dálnoki Gaal Elemér alispán megkoszorúzták a szobrot. Ezután sorra vonultak a Bem-, a Petőfi-, és a nemrég helyreállított⁴² Unió-emléktáblához. Mindegyiket beszéd kíséretében megkoszorúzták. A Redut nagytermében Szathmáry Lajos üdvözlő szavai után Inczedy-Joksmann Ödön főispán nyitotta meg az 1848-as Ereklémúzeum kiállítását, Orosz Endre igazgató mutatta be a tárlatot. Délután négy órától a Mátyás király diákház nagytermében volt ünnepi műsor. Itt Kovrig Béla szónokolt. A Református Teológia délutáni ünnepélyén László Dezső méltatta az évfordulót. Este héttől a Nemzeti Színház díszelőadását Szathmáry Lajos nyitotta meg, Remsey György *György barát* című történelmi tragédiáját adták elő. Záróakkordként az Erdélyi Párt helyiségeiben megrendezte az EMKE a hagyományos serlegvacsorát, melyen a Kossuth és a Petőfi használt díszpoharakkal Baráth Béla illetve László Dezső mondott emlékező beszédet.⁴³

A rendezvénysorozat fényét, sikerét mindenki elismerte. Ezek után érthetőnek tűnik, hogy a következő két év márciusi ünnepségein miért nem szerepel sem az EMKE, sem a Március 15-i Állandó Bizottság.

³⁹Ellenzék és Jóestét 1935. nov. 19.; Magyar Kisebbség 1935. dec. 1.

⁴⁰Kisebbségben és többségben. Bern, 1989. 478.

⁴¹Magyar Kisebbség 1940. jún. 16.

⁴²Hitel 1939. 1. sz. Újakközlve: *Hitel. Kolozsvár 1935-1944*. [Válogatta, a bevezető tanulmányt írta és a repertóriumot összeállította Záhony Éva.] [Budapest] 1991. I. köt. 269-277.

⁴³Vö. A kolozsvári Március 15-iki Állandó Bizottság ünnepélyein tartott Emlékbeszédek 1873-1897-ig. (A bizottság 25 évi történetével.) Kolozsvár, 1898.

⁴⁴Vö. Kristóf György: *Tudományos intézetek Erdélyben 1919-ig*. Kolozsvár, 1942. 24-25. (Erdélyi Tudományos Füzetek 135. sz.)

⁴⁵Az áthelyezett Ereklémúzeum megnyitása. Ellenzék 1925. okt. 11.

⁴⁶(-logh): *Mi lesz az EMKE eszmei hagyatékából?* Magyar nemzet 1941. júl. 17.

⁴⁷Nagy István: *Szemben az árral*. Bukarest, 1974. 415-418.; Balogh Edgár: *Szolgálatban*. Bukarest, 1978. 194-199., 218-220.

⁴⁸Ellenzék 1941. márc. 14.

⁴⁹Ellenzék 1941. jún. 23.

⁵⁰Ellenzék 1941. szept. 10.

⁵¹Ellenzék 1941. okt. 20.

⁵²(M.L.): *Hogyan állították fel újra az 1849-es honvéd mártírok emlékkövét*. Ellenzék 1941. dec. 13. E cikk szerint a román uralom alatt ledöntött emlékoszlopot végül a 25. légvédelmi gépágyúuteg katonái állították helyre 1941 augusztusában.

⁵³A Redut főkapuja feletti emléktáblát a román hatóságok az I. világháború után távolították el. 1941. május 10-én ad hírt róla az Ellenzék, hogy előkerült a tábla, a nyár folyamán helyezték vissza.
⁵⁴Tízezres tömegek vettek részt a kolozsvári március tizenötödiki ünnepségen. Ellenzék 1942. márc. 16.

(folytatjuk)

AZ ÍRÁS OLVASATA

Kétségtelenül szerencséje van Heim Andrásnak: a pécsi Jelenkor Kiadó jóvoltából úgy és olyan társaságban mutatkozhat be, ahogy grafikus-pályája előző két évtizedében legfeljebb álmodhatta. Nagy kitartással szerkesztett, tömény fekete-fehérre festett tusrajzai egyszerre, egész kötetként kerülnek most elénk, Lászlóffy Aladár verseit kísérve (*Symphonia antiqua*). A Lászlóffy-líra olvasatával a versszeretők szerte a világban, ahol magyarul olvasnak, nem tegnapról birkóznak sikkerrel. Hozzá képest Heimot kevesen ismerik, mindmáig még szűkebb pátriájában, Kolozsvárt is csak alkalmilag van jelen a város képzőművészeti életében. Most bizonyára lesznek, akik megkérdezik, hogy jön ahhoz ez az ember, hogy a kortárs magyar költészet egyik legjobbjával párban jelentkezék, parádézzon nagyszerű papíron, kitűnő technikával kinyomtatott könyvben, amilyen nálunkféle keveseknek adatik meg. Válaszunk nem lehet más: tessék a *Symphonia antiqua*-t végigolvasni, vagyis méltóztassék a kedves reklámoló a versek mellett a rajzokat is el-kolvasni.

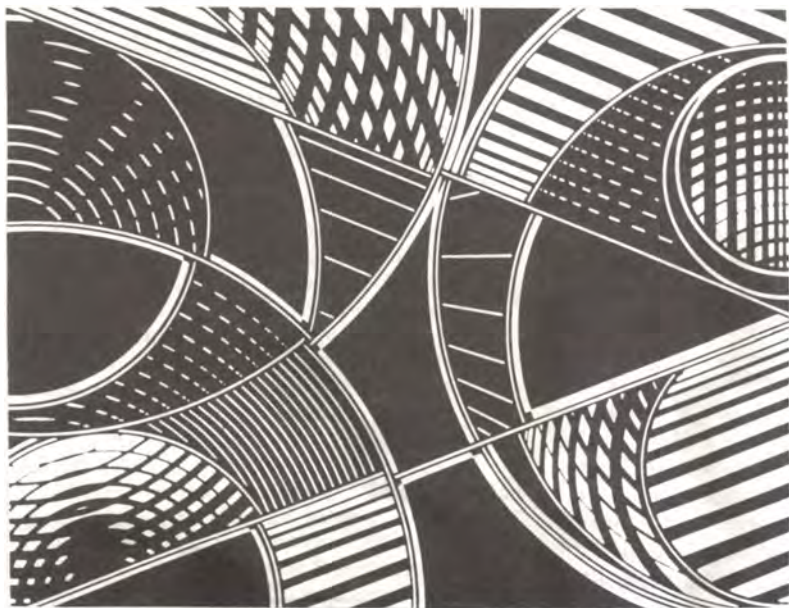
Mert a rajznak a (képírásnak) is saját olvasata van, amelyet esetről esetre tanulni kell. Nem igaz az — szövegre vonatkoztatva sem —, hogy amit egyszer megtanultunk az iskolában, az biztos tudásként végigkísér minket. "És jött az írrok, messzeföldi szolga — olvassuk Lászlóffy Aladár *Az írás csodája* című versében —, a rend alapján egyéb volt a dolga, ahhoz nem értett, ehhez más nem ért, a szükség és tehetőség összeért s először mindjárt szikrázott csodája: a tér s idő titkolt harmóniája." S ha már Lászlóffyhoz fordultunk magyarázatért, folytassuk a *Kezdetek* meg-

világításával: "A történelem többször is kezdődött és itt-ott rögtön be is fejeződött. Valahol még a semmivel határos, még csak esőktől, nem is vértől sáros." Lászlóffy Aladár persze nem Heim András grafikus munkásságáról beszél, hanem a történelemről, és ez két különböző dolog. Mégsem találok idézem a verset (elejét), hanem mert úgy vélem, józanul figyelmeztet a "kezdetek" reális értelmezésére, arra a különbségre, amit az "esőktől", illetve a "vértől sáros" között fel kell ismernünk. A józsefatilai pokolra-menésről van lényegében szó, az "aki dudás akar lenni" örök törvényéről.

Azt állítottam, hogy szerencséje van Heim Andrásnak. Megismétlem ezt az állítást. Már csak azért is, mert olyan pillanatban találkozott a lehetőséggel, amikor megismerkedett a művészi eredményt, eljutott a "vértől sáros" szakaszáig. Persze, nehezen tudnám bizonyítani, hogy ezek a félkörök, vertikálisok és horizontálisok, egymást metsző vonalak és síkok, érintők és zárt négyzetek, háromszögek hol rejtik magukban a vért, s hogyan kell felfognunk a keresztet. De az már bizonyos számomra, hogy Kassák konstruktivizmusától és Vasarely meg követői op-artjától Heim eljutott egy saját és sajátos írásmódig, amely sikerült grafikai lapjain nem csupán tetszetős, mutatós, hanem "jelentéses" is. Külön világ, megismerésre, felfedezésre érdemes. Kiállja a próbát; hogy újra Lászlóffy Aladár idézzem: "felenged belső erdők sokadalma".

Olvassuk hát ezúttal Heim András grafikáit — az említett közös könyv megjelenése alkalmából.

KÁNTOR LAJOS

Heim András grafikái

MŰHELYVALLOMÁS

Születtem az első ecsetvonás pillanatában, ezelőtt harminc évvel. Azóta? Naponta átélem, újra és újra a teremtés és teremődés pillanatát. A fehér papír előtt megpróbálom újraépíteni önmagam. Eközben létrehozok magamnak (és másoknak, ha erre esetleg igényt tartanak) egy univerzumot. Jól, rosszul? Ez sokszor másodlagosnak tűnhet, ha magában a folyamatban a kegyetlenségig őszinték vagyunk.

Ahogy tette Kassák Lajos, Kós Károly, Egry József, avagy a szentendrei Deim Pál. Egyszer szeretnék feleletet találni arra, hogy vajon a felsorolt alkotók mit is jelentettek és jelentenek eddigi próbálkozásaim vonatkozásában. Nehéz erre egyértelmű választ adni, hiszen a különböző "ajándékok", amelyeket tőlük kaptam, egymás között is átjárhatóak. Ha leírom azt, hogy Kassáktól a keménységet és művészi szigorot próbáltam elsajátítani, akkor igaztalan vagyok a többiekkel szemben, hiszen ugyanez jellemző Kós Károlyra, Egry Józsefre és Deim Pálra is. Tovább folytatom a gondolatot a sztárnai mesterrel, akitől az erdélyi földhöz és a szőlőföldemhez választott Kalotaszeghez (Kalotaszentkirályhoz) való ragaszkodásomat örökölttem.

(Megérkeztem. Egy nagyon régi, valahol a gyermekkor mélyéről sarjadzó álom valósult meg. Második otthonra — mely talán egykoron első számú lépésem — lelni Kalotaszegben, s annak talán leghamisítatlanabb részében, a Kalota két partján elterülő Kalotaszentkirályon. Hogy még pontosabb legyek, Zentelkén. Úgy áll itt az Isten által teremtett természet, mint ahogyan állt a kezdetek óta. Az elmúlt évmilliók óta vajmi keveset változtatott rajta az ember. Csupáncsak belakta. Hazatalált benne.)

Egry József érthetővé tette számomra, hogy mily monumentálissá válhat a művészi egyszerűség.

A szentendrei lakó Deim Pál — akihez sok éves barátság fűz — 1992-ben a budapesti Ernst Múzeumbeli gyűjteményes kiállításával feleletet adott, hogy egyetlen motívum, egyetlen motívumrendszer elégnék bizonyulhat egy életmű felépítéséhez.

De milyen furcsán is hangzik ez a szó, hogy életmű. Idegen, sokszor sajátos kellemetlen kicsengése is van. Mi is valójában? Vajon munkák meghatározott sokaságát jelenti-e? Erre határozott nemmel felelnék. Ahhoz, hogy létrehozassuk, le kell hánítani minden esetleges, zavaró sallangot, hogy a magunkba fordulás, aszkétikus gondolati szí-

gor közelebb vigyen az Egyetlen Igazsághoz. Vajon eljutunk-e a megálmodott, megsejtett célhoz? S a célon nem sikert, hírnevet értek, hanem azt, hogy megtanuljunk "beszélni". Van, akinek ehhez elegendő egyetlen alkotás. S van olyan, aki sok száz mű kínálódása után is néma marad.

Meg kell tanulnom őszintén odafigyelni önmagam legtitkosabb realitásaira. Hogy közben mindent elveszíthetünk. De hisz a művész mindég is magánosságra volt ítélve. Valamit, valamiért. Talán éppen merkantilista hangzásában rejlik az előbbi mondat kegyetlen igazsága is. Megéri-e a nagybetűs "ÉLET" kitaszfittjává lenni?

(Kórház. Fehér, csempézett és személytelen. Nem hittem volna, hogy ilyen hamar idekerülök. Vajon hányszor kell még az életben ezt a szörnyűséget vigigszennednem? Maholnap ötven éves leszek. S mögöttem egy eléggé viharos élet. Akkor, ott a zajlásban nem is adtam számot magamnak, hogy miben is vagyok. Mindig a következő pillanat volt a fontos. S ő, akihez húsz évvel ezelőtt hozzákötöttem az életem, s aki most a leányommal együtt ithagyott. Vajon olyannyira rossz voltam? Lehet, hogy igazuk van, s ezt a büntetést, ezt a véget érdemeltem.)

Úgy érzem, rátaláltam arra a formanyelvre, mely lehetővé teszi gondolataim leírását. Az a számtalan grafikai lap, mely az elmúlt tíz év termését jelenti, csupán alkalom volt a formai és grafikai elemek megtalálásához. Amikor ezeket a sorokat írom, felvetődik bennem a kérdés, vajon mindez megérte-e? Hiszen közben teljességgel tönkrement a családi életem!

Létezésünk talán legfőbb formája a magányosság. A földi értelemben vett egyedüllét. Eközben életünk minden pillanatában — túl a földi szakaszon is mellettünk van a leghűségesebb kísérő, magának a Teremtő Istennek személyében. Számomra a művészet mindig is Isten szolgálata, a vele való találkozás lehetőségét jelentette.

HEIM ANDRÁS

KÓDEX —

A NACIONALIZMUS KÉTFEJŰ BORJA

A nacionalizmus számomra mindig kétfejű borjú volt. Pedig azt a tényt is korán fölismertem, hogy a dolgoknak és lényeknek a különbözősége ad értelmet. Az ember serdülőkorában valójában semmi egyéb, mint a maga heves különbözőzési vágyának lobogása. Mások akarunk lenni, mint a körülöttünk talált világ, mint a szüleink, a barátaink. Más cipőt akarunk hordani, mint a többiek, másként vágatjuk le a hajunkat, és a járásunkat is megváltoztatjuk, hogy a lányok már messziről megismerjenek fennkölt, férfias lépteinkről.

Felnőtt korunkra ezt váltja föl a legalább ugyanolyan, ha nem nagyobb erejű társulás ösztöne. Barátokat, híveket, eszméket, netán szervezeteket keresünk, amelyekben a világ valahogyan hasonló képet, magyarázatot, földadatokat kap. Így ismerjük föl előbb azt a szűkebb, kisebb csoportot, amelyből származunk, amelyhez ösztönös és tudatos reflexeink leginkább kötődnek, majd később azt a nagyobb, a nemzetet, amely már nemcsak etnikai, érzelmi háttérrel vonz, hanem a történelmi, szellemi, kulturális hatalmával is egy áramkörbe kapcsol. Így, fokról-fokra nőjük ki kamaszkori, törzsi öltözetünket, fölismerve, hogy igaz: a nemzet sokféle nép, nyelv, hagyomány együttes tüneménye, amelyben lehet egy vagy több meghatározó népiség, az egész történelmi közösség azonban mindig gazdagabb ennél. Nem hiszem, hogy van Európában ország, ahol ez az igazság évrénytelen volna. A baj az, hogy — mint annyiszor — a valóságot hosszú ideig eltakarja előlünk a szavak, a nevek megszokott és alig megtörhető mágiája. Azt mondjuk, hogy Svédország vagy Anglia, Franciaország, Olaszország, sőt, Németország — és a kifejezés bódulatában azt gondoljuk, hogy ezekben az országokban csak svédek, angolok, franciák, olaszok vagy németek élnek-halnak, akik természetesen ugyanilyen nevű nyelveken beszélnek, írnak, olvasnak.

Pedig ez egyáltalán nem így van.

Európa összes országában számtalan nép, népcsoport él együtt, az úgynevezett államnyelven kívül tucatnyi egyéb nyelven beszél, ír, gondolkodik. A különös csak az, hogy ezt szinte senki sem akarja tudomásul venni, a térképeknek és az elnevezéseknek, nem is beszélve a nemzeti büszkeségekről, olyan varázslatos ereje van. Akkor ébredtem rá erre a szinte hipnotikus vakságra, amikor egy finn-magyar fordítói konferencián nyelvészek azt bizonygatták, hogy Európában szigorúan véve csak két teljesen egységes nyelv létezik: az orosz meg a magyar. Megtudtam például, hogy a nálunk is kisebb finnség legalább három olyan erősen eltérő nyelvjárásra oszlik, hogy szinte fordítani kell egyiket a másikra. A lappok, svédek jelenléte persze még tovább tarkítja az "egységes" finn nemzeti képet. Hogy az orosz meg a magyar nyelv mennyire egységes, azt érdemes volna s kell is külön vizsgálni. Mindenesetre nem akarok a kivételekből kiindulni, mikor éppen az általános, sőt a legnyilvánvalóbb képlet érdekel. Abban is a közép-kelet-európai viszonyok rajza vagy akár azt mondhatom: A Duna-, illetve a Kárpát-medence népeinek és országainak etnikai, nyelvi, nemzeti színeképe. Mert ez aztán csakugyan igen szírványos! Csak, sajnos, nem abban a derűs, ünnepélyes ragyogásban, ahogy ezt a metaforát használni szoktuk.

Itt ugyanis mindenütt ugyancsak szívesen tenyésztett állatfajta az a kétfejű borjú, amely számomra a nacionalista ösztönvilágot, politikát, gondolkodást jelenti. Régi szokás a nacionalizmust azzal mentetni, hogy maga a szó csak nemzeti érzést, együvé tartozást jelent, tehát semmi rosszat.

Részletek TORNAI JÓZSEF: MÁGIA ÉS METAFIZIKA című könyvéből, Kráter Kiadó, Budapest 1995.

— INDEX

REFLEXIÓK 11.

Purcelllel bíbelődök

Ezzel a nagy és rejtélyes zeneszerzővel. Háromszáz éve, 1695-ben halt meg, 37 évesen. A világ most ünnepli őt, ismét jelentőségéhez méltóan. Az évfordulón dőbbenünk rá adósságainkra. Purcelllel szemben is van bőven törleszteni valónk, tulajdonképpen nem is ismertük őt eddig igazán. Hiába a BBC Purcell-trombitaszignálja, hiába a Purcell-"Arany-szonáta" és a sokat emlegetett *Dido és Aeneas* operája, alig tudunk róla ennél többet. Pedig kivételes zenei nagyságok próbálták Purcellt hozzánk is közelebb hozni. Bartók több zongorafantáziáját is átdolgozta, és játszott is hanversenyein ezeket a különös, néha 8 szólamra szétbomló kompozíciókat. Britten a *Dido és Aeneas* átdolgozásával lehetővé tette ehhez a korai angol operához való közeledésünket is. Mindennek ellenére Purcell nem jutott be a mi világunk zenei tudatába úgy, ahogyan az megilletné a zseniális alkotót. Ő a XVII-ik század Mozartja. Éppen abban az időszakban élt, száz évvel korábban, mint Mozart. Érdemes összevetni a két, életkorukat behatároló dátumkerek: Purcell 1658-1685 — Mozart 1756-1791. Meglepő egyezés. De ez kevés lenne összehasonlítási alapnak. Sokkal inkább közös vonásuk a tragikumba hajló lírájuk, a rendkívüli vitálítású zenéjükön átütő melankóliájuk és a néha felbukkanó, de annál nagyobb hatású, árnyékokkal terhelt patetikus hangvételük. A korai halál előérzete beárnyékolja derűs világukat. Mindketten sietve dolgoztak, sokat írtak, a befejezetlenül maradt művek izgatónak is közös osztályrészek. Zseniáltságuk is összemérhető. Az ilyen alkotói egyezések a zenetörténet legizgalmasabb problémái közé tartoznak.

Mindmáig számomra is zenetörténeti dokumentum volt Purcell-életműve. Az évforduló irányította figyelmemet egyetlen befejezett operájára, a sokat em-

legetett DIDO és AENEAS-ra. Végzős, rendezőszakos hallgatóm keresett magának diplomamunkát, és én ezt a művet ajánlottam megrendezésre. Kolozsváron, *színpadi megvalósításban* nem kerülhetett sokszor műsorra, de lehet, hogy most, június 12-én hangzott fel először.

A mű rendezési koncepciójának munkálatai közben és a zenei betanulás során örömmel tapasztalhattam, hogy milyen mélyen érinti, meghatja a Purcell-műzika a csupa fiatalokból álló előadógárdát és legfőképpen a darab diák-rendezőjét: CARMEN VASILET. A XVII-ik század kortörténeti "dísztetei" közül kilépve rendkívül élő muzsikájú operának bizonyult Purcell 1688-89-es alkotása.

A cselekmény vázlatos: Dido, Karthágó királynője beleszeret Aeneasba. Szerelmük rövidéletű: Aeneasnak, az istenek parancsára el kell hagynia szerelmét, mert új és nagy feladat vár rá. Rövid szerelmük mégis tele van gyönyörű pillanatokkal, sajnó vágyakozással, egymás iránti reménykedéssel és a sors rendeltetésébe való beletörődéssel, a természet szépségigittas befogadásával, az alvilág istennőjének egyszerre fenséges és gonosz ármánykodásával szembeni harccal. Szépséges áriák váltogatják egymást Dido végső, búcsú-passzagliájáig. A kórus gyönyörű madrigálokkal "vezeti", kommentálja a cselekményt. A tancok már a rokokó világát idézik, a szép mozgások eufóriáját. Az opera minden nézetből más és más arculatát mutatja. Lehetne színpadi kantáta, de lehetne táncjáték is aszerint, hogy melyik karakterisztikum kap hangsúlyt. Boldog zenei világ: ÖNMAGA SZÉPSÉGÉT ÜNNEPLI.

Hol vagyunk mi már ettől a finom gesztusú lélettől?

De nagyon jó visszamenni az időben, és megegyezően újraálmódni a LEHETÉSGEST. Hány utat hagytunk fel a zenében? Hány útról tért le Európa történelme? Hányszor erőszakoltuk ki, csak azért is! — az újat, hogy aztán felfedezzük az elpazarolt értékeket? Purcell muzsikája is a nagy muzeális relikviák közé kerülhetne, ha nem volnának az emlékező pillanatok. Reflektorok az ilyen események, amelyek bevilágítanak zenetörténetünk rejtett kincses kamráiba is. Itt az ideje, hogy felszínre hozzuk Purcell-kincsünket is: anthemjeit, welcomesongjait, Te Deumát, motettáit és operáit.

TERÉNYI EDE

HOL-

Krenner Miklósnak — a magyar sajtó híres Spectatorának — 120. születésnapja alkalmából június 17-én tudományos emlékülés volt Aradon a Megyei Könyvtár zenetermében. A rendezvényt a Magyar Újságírók Romániai Egyesületének szakmai-oktatási bizottsága kezdeményezte, és az Anyanyelvi Konferencia, az EMKE, a MŰRE meg az RMDSZ szervezésében került rá sor. Pomogáts Bélának, az Anyanyelvi Konferencia elnökének megnyitó beszéde után előadást tartott: György Béla (*Spectator-redivivus*), Puskel Péter (*Az aradi köztör*), Kovács Géza (*Spectator és Márki Sándor levelezése*), Pávai Gyula (*Az aradi köznevelő-szervező*), Szabó Zsolt (*Spectator Kolozsáért*), Kötő József (*Spectator és az erdélyi magyar színlátás*), Kántor Lajos (*Szerepe a "Vallani és vállalni" vitában*), Cseke Péter (*Spectator a kisebbségi sajtó szerepéről*), Tokay György (*Kisebbségpolitika és újságírás*). Bemutatásra került Puskel Tünde Emese portréfilmje (*Spectator erdélyi útja*), valamint a György Béla gondozá-

sában és a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Kulturális Egyesület kiadásában megjelent Spectator-kötet (*Az erdélyi út*). A konferencia — melynek munkálatait Cseke Péter és Pomogáts Béla vezette — gyűjtést kezdeményezett az aradi Spectator-emléktábla elkészítése érdekében, és megfogalmazódott az az igény, hogy az erdélyi magyar újságírás kiemelkedő személyiségeinek munkásságát hasonló jellegű tudományos ülésszakokon kellene számba venni.

A budapesti Argumentum és a kolozsvári Polis Könyvkiadó Dávid Gyula szerkesztésében jelentette meg Marosi Ildikó Molter Károly levelezése című legújabb szöveggyűjteményének első kötetét; az 1914-1926-os évekből fennmaradt leveleket és a hozzájuk fűzött gazdag jegyzetanyagot. E levelekből nemcsak az író verbászi családjának és marosvásárhelyi családalapításának az egykori története bontakozik ki, hanem Molter Károly által többek között Áprily Lajosnak, Benedek Eleknek, Franyó Zoltánnak, Kacsó Sándornak, Kádár Imrének, Karácsony Benőnek, Kós Károlynak, Krenner Miklósnak, Kuncz Aladárnak, Lakatos Imrének, Ligeti Ernőnek, Makkai Sándornak, Nyíró Józsefnek, Olosz Lajosnak, Osvát Kálmánnak, Reményik Sándornak, Sipos Domokosnak, Szász Endrének, Szent-Iváni Sándornak, Szentimrei Jenőnek, Színi Lajosnak, Szombati Szabó Istvánnak, Tabéry Géának, Zágonyi Istvánnak küldött leveleiből, illetőleg ezeknek az íróknak a Molter Károlyhoz intézett levélüzeneteiből az első világháború éveinek és az erre következő néhány évnek az

erdélyi magyar irodalmi, társadalmi, politikai életébe is betekintést kapunk.

Június 15-én a kolozsvári Röser Könyvesboltban Lászlóffy Aladár mutatta be a nemrégiben kötetekkel jelentkező hat ifjú szerzőt: Benő Attilát, Fekete Vincét, Kelemen Hunort, László Noémit, Orbán János Dénest és Sántha Attilát.

A Határ című folyóirat 3. számában olvasható többek között Egyed Emese Közben és Memoriale című verse.

A Nappali Ház idei 2. számában többek között Láng Zsolt válaszol a folyóirat Miért ír Ön? címmel magyar íróknak feltett körkérdésére.

A Kortárs 6-os számában olvasható egybek mellett Szócs Géza III. László című hangjátéka.

A Jelenkor 6. számában Balla Zsófia Az alvó, Ami elég, Blues és Transfiguratio mystica című verse olvasható.

A Tiszatáj júniusi száma Lászlóffy Aladár Szükséghehelyzet című versciklusát hozza.

A Forrás 6-os számában olvasható Gáll Ernő A romániai Magyar Népi Szövetség forrásvidékén című tanulmánya.

Az Alföld júliusi száma Visky András Control G. Napló című kisprózáját közli.

-MI

NYÁR

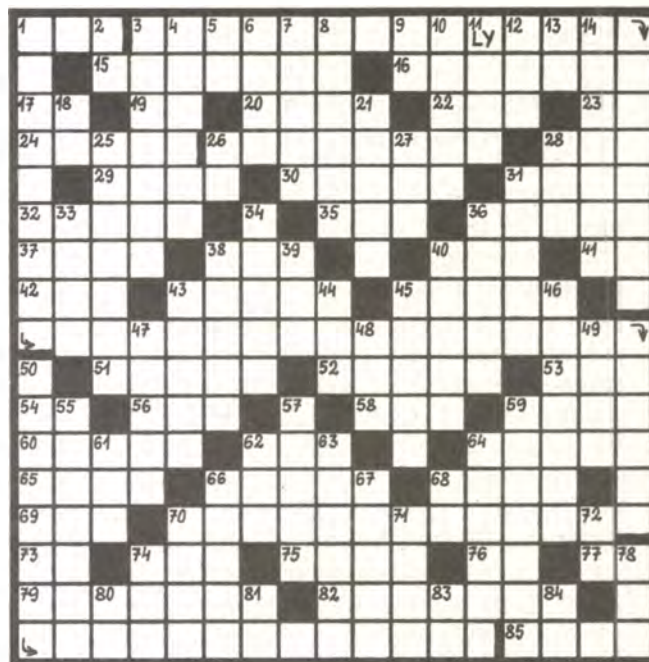
Babits Mihály versének egy szakaszát idézzük a vízszintes 26., 3., függőleges 50., 1. és vízszintes 70. számú sorban.

VÍZSZINTES: 1. Kerti szerszám. 3. Az idézet második sora (zárt betűk: A, Ű, R). 15. Imádtá vala. 16. Skót matematikus (John, 1550-1617), a természetes logaritmusrendszer felfedezője (elől személynevének kezdőbetűjével). 17. ... Paz, Bolívia fővárosa. 19. Orosz repülőgéptípus. 20. Nyíl kevert betűi. 22. Az ilyen szer étkezési célokat szolgál. 23. Varróeszköz. 24. Összeroskad-e? 26. Az idézet első sora. 28. Maga után von. 29. A farkasok ..., Petőfi-vers (1847). 30. Hőmérséklet nagysága. 31. A dohány őshazája (ék. f.) 32. Város, németül. 35. Verssorok végének összecsengése. 36. Fejfedő. 37. Publius Ovidius ... 38. Kalap belseje! 40. Vissza: épületmaradvány. 41. Csődör. 42. YNZ. 43. Maros menti városból való. 45. Francia női név. 51. Szín. 52. ... kívül, rendkívüli módon. 53. Korlátlanul gyors! 54. Uruguayi és francia gépkocsik nemzetközi jelzése. 56. ...-Lus-sac (Louis, 1778-1850), francia fizikus és kémikus, a róla elnevezett gáztörvény megfogalmazója. 58. Kettőzve: afrikai ütőhangszer. 59. Jókedv. 60. Finom kötőrmelék. 62. Vércsatornája. 64. Csónakos. 65. Orjol oroszországi város régebbi névváltozata. 66. A farkas neve a Dzsungel könyvében. 68. Fizetség. 69. GDR. 70. Az idézet utolsó sora. 73. Küzd. 74. Állami illeték. 75. Vissza: a-val a végén, a Kaszpi-tengerbe ömlő folyam. 76. Üres tál! 77. Nagylemez.

79. William Golding regénye (1964). 82. Váltó az atlétikában. 85. A talpasok vezére (Tamás)

FÜGGŐLEGES: 1. Az idézet negyedik sora (zárt betűk: L, K, A, E, É). 2. Csont, latinul. 3. Rohanó. 4. Muzsikált. 5. Argon vegyjele. 6. Kulcsok, angolul. 7. Vissza: ...palinta. 8. Hosszúsági kör. 9. Sajó egyenmű hangzói. 10. Nem kellett fel az érdeklődésüket. 11. Összekuszált pálya! 12. Koppan összefüggő betűi. 13. Igen, olaszul. 14. Portugál város az Atlanti-óceán partján. 18. Annyi mint. 21. Valakinek a gyermeke, hozzátartozója. 25. Méretre oda vág ki. 26. Nőnemű román személynevmás. 27. Név, franciául. 28. Esik (LL=L). 31. Svéd női név. 33. Harckocsi. 34. Színművész, énekes népszínművész (Lujza, 1850-1926). 36. A mohamedán vallás szent könyve. 38. A Buda halála szerzője. 39. Ütőképes kártyalap. 40. Örölüzem. 43. Takarmány. 44. Ők, franciául (hímnem). 45. A Nagy Francia Forradalom egyik vezéralakja. 46. Nem görbe. 47. Leckét szó szerint tanul. 48. ...-fut, szaladgál. 49. Becézett román férfinév. 50. Az idézet harmadik sora (zárt betűk: Z, I, A). 55. Ültess át más nyelvre. 57. Visszajöjj! Vajon jó kedvre hangolódott? 61. Bátor. 62. Elektrokardiogram. 63. Elnyomsz, pl. vágyat. 64. Igényeltél. 66. Hazai, névelővel. 67. A dal (ék. f.). 68. Tág. 70. Régi, ősdi. 71. Venezuelai, orsztrák és belga járművek betűjelzése. 72. Kés vágófelülete. 74. Van neki, románul. 78. A holló költője. 80. Botvég! 81. YG. 83. Fluor és oxigén vegyjele. 84. Régi római pénz.

SALLÓ LÁSZLÓ

A HELIKON 14. számában közölt, *Hogy Júliára találja...* című rejtély megfejtése: *En drágalatos palotám, jó illatú piros rózsám, Gyönyörű szép kis violám, élj sokáig, szép Júliám!*

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztőhelyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Feladós titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs: SZABÓ GYULA
Szerkesztőség: LASZLÓFFY ALADÁR: világkultúra
SZÓCS ISTVÁN K. JAKAB ANTAL: vers, irodalomtörténet

MOZES ATTILA: próza, kritika
NAGY MARIA: olvasószervező
RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számitógépes tördelés: NAGY MARIA; nyomtatja a Miskolci Református Sajtóközpont; felelős vezető: TONK ISTVÁN
A szerkesztőség címe: 3400 Cluj-Napoca, str. Iașilor 14. Postafiók (casuta postală) 245. Telefon: 132309, 132096
A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg - kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE